

ТАРАС
ШЕВЧЕНКО

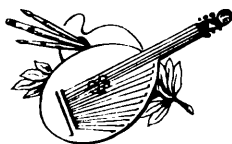
КОБЗАР

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

КОБЗАР

ВИБРАНІ ПОЕЗІЇ ДЛЯ МОЛОДІ

КЛІВЛЕНД 1961

Handwritten signature or initials, possibly "Д. М." or similar, in the bottom right corner.

Видання Координаційного Шевченківського Комітету
українських молодечих організацій

Тексти й примітки взяті з "Кобзаря" під редакцією
д-ра Василя Сімовича.

Обкладинка — з "Кобзаря" вид. "Українського Го-
лосу", Вінніпег.

Наклад — 3000 прим.

Друк: ACME Printing Co., Cleveland 15, Ohio

МОЛОДЬ — ШЕВЧЕНКОВІ

В соту річницю смерті українського національного Пророка й Генія Тараса Шевченка, весь український нарід у рідному краю й на чужині набожно й велично вшановує Його пам'ять. До цих святкувань долучується й українська зорганізована молодь великого Клівленду. Щоб краще відзначити наш вияв любови й пошани до національного будителя українського народу й борця за найвищі ідеали волі, правди і справедливости, видаємо в світ цей **"Кобзар"** вибраних Його творів.

Нашим найкращим побажанням є, щоб цей **"Кобзар"** знайшовся в кожній українській родині, а передовсім у руках молоді.

На сторожі української нації хай завжди стоїть Шевченкове пророче й повне віри, натхнене й полум'яне Слово й хай повсякчасно нагадує й глибоко вкарбовує в молоді душі Шевченкові заповіді —

"Свою Україну любіть...",

"Кайдани порвіте...",

"Борітеся, поборете...",

"І чужому навчайтесь, свого не цурайтесь...",

і хай скріплює віру в те, що

"Встане Україна, світ правди засвітить..."

В імені Координаційного Шевченківського Комітету українських молодечих організацій великого Клівленду складаю щиру подяку п. п. Леонідові Бачинському, Григорієві Голембйовському, Якову Кльованому, Костеві Мельникові та Іванові Ставничому за те, що вони спричинилися до цього видання.

Клівленд, вересень 1961 р.

Богдан Футей

голова Координаційного Шевченківського Комітету
українських молодечих організацій

Свою Україну любіть,
Любіть її . . . во время люте
В останню, тяжкую минуту
За неї Господа моліть!

(Т. Шевченко)

І. С. ШЕВЧЕНКО
ХРОНОМЕТР І СЕРЦЕ

Учіться, брати мої!
Думайте, читайте,
І чужому научайтесь, —
Свого не цурайтесь:
Бо хто матірь забуває,
Того Бог карає,
Чужі люди цураються,
В хату не пускають,
Свої діти, — як чужії,
І немає злому
На всій землі безконешній
Васного часу.

І золотої й дорогої
Мені, щоб знали ви, не жаль
Мові долі молоді.
А иноді така печаль
Оступити душу — аж заплачу!
А ще до того, як побачу
Малого хлопчика в селі:
Мов одірвалось од гіллі,
Одно-однісіньке під тином
Сидить собі в старій ряднині...
Мені здається, що се я,
Що це ж та молодість моя.

Мені здається, що ніколи
Воно не бачитиме волі,
Святої воленьки! Що так
Даремне, марне пролетять
Його найкращії літа;
Що він не знатиме, де дітись
На сім широкім вольнім світі,
І піде в найми, і колись,
Щоб він не плакав, не журивсь,
Щоб він денібудь прихилився —
То оддадуть у москалі...

1849.
Кас-Арал.

І досі сниться: під горою,
Між вербами, та над водою
Біленька хаточка; сидить,
Неначе й досі сивий дід
Коло хатиночки і бавить
Хорошее та кучеряве
Своє маленькеє внуча.
І досі сниться: вийшла з хати
Веселая, сміючись, мати,
Цілує діда і дитя —
Аж тричі весело цілує,

Прийма на руки і годує,
І спать несе. А дід сидить
І усміхається, і зтиха
Промовить нишком: «Де ж те лихо?
Печалі тії, вороги?»
І нищечком старій читає,
Перехрестившись, «Отче-наш».
Крізь верби сонечко сіяє
І тихо гасне . . . День погас, —
І все почило Сивий в хату
І сам пішов опочивати.

1850.
Оренбург.

А. О. КОЗАЧКОВСЬКОМУ

Давно те діялось! Ще в школі,
Таки в учителя-дяка,
Гарненько вкраду п'ятака
(Бо я було трохи не голе, —

Таке убоге), та й куплю
Паперу аркуш , і зроблю
Маленьку книжечку; хрестами
І визерунками з квітками
Кругом листочки обведу,
Та й списую «Сковороду»
Або «Три царіє со дари»;
Та сам собі у бур'яні,
Щоб не почув хто, не побачив,
Виспівую, було, та плачу . . .

І довелося знов мені
На старість з віршами ховатись,
Мережать книжечки, співати
І плакати у бур'яні, —
І тяжко плакати! І не знаю,
За що мене Господь карає . . .
У школі мучилось, росло,
У школі й сивіть довелося,
У школі дурня й поховують;
А все за того п'ятака,
Що вкрав маленьким у дяка,
Отак Господь мене карає . . .

Андрій Йосипович Козачковський — Шевченків приятель, був
лікарем у духовній семінарії в Переяславі

Мені тринадцятий минало —
Я пас ягнята за селом.
Чи то так сонечко сіяло,
Чи так мені чого було —
Мені так люблю, люблю стало,
Неначе в Бога...
Уже прокликали до паю¹⁾,
А я собі у бур'яні
Молюся Богу; і не знаю,
Чого маленькому мені
Тоді так приязно молилось,
Чого так весело було.
Господнє небо і село,
Ягня, здається, веселилось,
І сонце гріло — не пекло.

Та не довго сонце гріло,
Не довго молилось;
Запекло, почервоніло
І рай запалило.
Мов прокинувся, — дивлюся:
Село почорніло,
Боже небо голубєс —
І те помарніло.
Поглянув я на ягнята —
Не мої ягнята²⁾;

Обернувся я на хати —
Нема в мене хати.
Не дав мені Бог нічого!
І хлинули сльози...
Тяжкі сльози... А дівчина,
При самій дорозі,
Недалеко коло мене
Плоскінь вибірала,
Та й почула, що я плачу:
Прийшла, привітала,
Утирала мої сльози,
І поцілувала³⁾...

Неначе сонце засіяло,
Неначе все на світі стало
Моє: лани, гаї, сади...
І ми, жартуючи, погнали
Чужі ягнята до води.

Бридн⁴⁾! А й досі, як згадаю,
То серце плаче та болить:
Чому Господь не дав дожити
Малого віку у тім раю!
Умер би, орючи на ниві,
Нічого б на світі не знав⁵⁾,
Не був би в світі юродивим⁶⁾,
Людей і Бога б не прокляв!

1847.

Орська кріпость.

¹⁾ продзвонили, щоб паювати (розділювати) їжу

²⁾ Шевченко рад був, що став, як сам казав, «пастухом стад непорочних» — та ті стада були чужі, він був громадський пастух.

³⁾ Може, це й була та сама Оксана, що про неї часто згадував поет.

⁴⁾ дурні мрії, дурниці

⁵⁾ Не дурно кажуть, що незнання — особисто людині щастя приносить.

⁶⁾ власне, світ (люде) не вважав би його таким, як не слід, иньчим, як другі (що виродився від других)

У нашім раї, на землі,
 Нічого кращого немає,
 Як тая мати молодая
 З своїм дитяточком малим.
 Буває иноді: дивлюся,
 Дивуюсь дивом, і печаль
 Охватить душу; стане жаль
 Мені її, і зажурюся
 І перед нею помолюся,
 Мов перед образом святим
 Тієї матері святої,
 Що в мир наш Бога принесла.

Тепер їй, любо, любо жити:
 Вона серед ночі встає,
 І стереже добро своє,
 І дожидає того світу,
 Щоб знов на його надивитись,
 Наговоритись. «Це моє,
 Моє!...» — І дивиться на його,

І молиться за його Богу,
 І вийде з дому погулять,
 Гордіше самої царщи,
 Щоб людям, бачте, показати
 Своє добро: «А подивіться
 Моє найкраще над всіми!»
 І ненароком инший гляне, —
 Весела, рада, Боже мій!
 Несе додому свого Івана;
 І їй здається — все село
 Весь день дивилося на його,
 Що тільки її дива там було,
 А більше не було нічого...
 Щасливая!...

Літа минають,
Потроху діти виростають,
І виросли, і розійшлись
На заробітки, в москалі.
А ти осталася, небого,
І не осталося нікого
З тобою дома. Наготі
Старої нічим одягти
І витопить зімою хати;
А ти нездужавш і встати,
Щоб хоч огонь той розвесті,
В холодній молишся оселі
За їх, за діточок...

1849.
Кос-Арал.

Андруші.
Малюнок Т. Шевченка. 1845.

У В'юнищі.
Малюнок Т. Шевченка. 1845.

Село! І серце одпочине . . .
Село на нашій Україні —
Неначе писанка: село
Зеленим гаєм поросло;
Цвітуть сади, біліють хати,
А на горі стоять палати
Неначе диво, а кругом
Широколистії тополі;
А там і ліс, і ліс, — і поле,
І сині гори за Дніпром . . .
Сам Бог вітає ¹⁾ над селом!

¹⁾ Вітати = уноситися, пробувати.

ВЕЧІР.

(А. Ал. Лазаревський¹⁾)

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають, ідучи, дівчата,
А матері вечерять ждуть.

Сім'я вечерея коло хати;
Вечірня зіронька встає;
Дочка вечерять подає,
А мати хоче научати,
Так соловейко не дає.

Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх,
Сама заснула коло їх.
Затихло все . . . Тільки дівчата
Та соловейко не затих²⁾).

У травні, 1847.
Петербург, у циталелі.

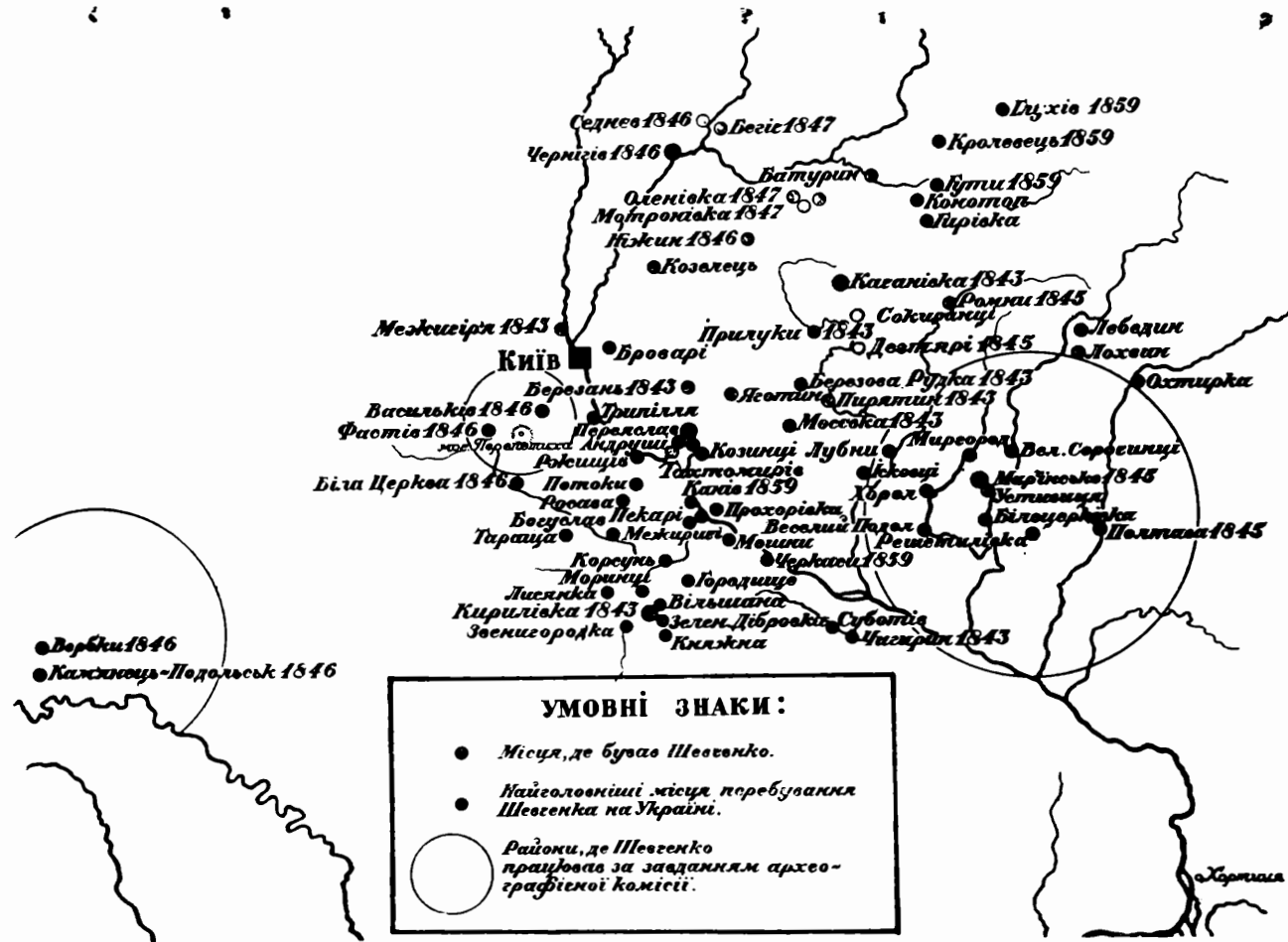
¹⁾ Пані Лазаревська жила в Чернигівщині (в конотопському повіті); вона була матіррю приятелів Шевченка, Федора (з Оренбурга) й Михайла (з Петербурга) — він старався про визвіл Шевченка з неволі), а присвятив поет їй цей вірш у 1859. р., як відвідав паню Лазаревську в її домі.

²⁾ Кажуть учені, які добре розбіраються в поезії, що коли б Шевченко нічого більш був не написав, а тільки «Вечір» — то його можна б за цей вірш поставити між найпершими поетами світа!

ПРИЧИННА¹⁾.

Рече та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
Додолу верби гне високі,
Горами хвилю підійма.
І блідий місяць на ту пору
Із хмари де-де виглядав, —
Неначе човен в синім морю,
То виринав, то потопав.
Ще треті півні не співали,
Ніхто ніде не гомонів,
Сичі в гаю перекликались,
Та ясень раз-у-раз скрипів.

¹⁾ Причинний — це такий, що йому щось іспричинено, незвичайний, не при собі.

Мапа України і тих місцевостей, де Шевченко перебував.

Над Дніпровою сагою
Стоїть явір між лозою,
Між лозою з ялиною,
З червоною калиною.

Дніпро беріг рис, рис,
Яворові корінь мис;
Стоїть старий, почилився,
Мов козак той зажурився —

Що без долі, без родини
Та без вірної дружини, —
І дружини, і надії —
В самотині посивіє!

Явір каже: «Похилюся,
Та в Дніпрові скупаюся.»
Козак каже: «Погуляю,
Та любую пошукаю.»

А калина з ялиною
Та гнучкою лозиною,
Мов дівчаточка, із гаю
Вихожаючи, співають, —

Повбірані, завітчані
Та з таланом ¹⁾ заручені,
Думки-гадоньки не мають —
В'ються, гнуться та співають . . .

24. VI. 1860.
Петербург.

¹⁾ Сага — річний залив, затока.

²⁾ долею, зі щастям .

Сонце заходить, гори чорніють,
Пташечка тихне, поле німіє;
Радіють люде, що одпочинуть.
А я дивлюся і серцем лину
В темний садочок на Україну:
Лину я, лину, думу гадаю,
І піби серце одпочиває.
Чорніє поле, і гай, і гори,

На синє небо виходить зоря:
«Ой, зоре, зоре» — і сльози капуть,
«Чи ти зійшла вже і на Україні?
Чи очі карі тебе шукають
На небі синім? Чи забувають?»
Коли забули, бодай заснули,
Про мою доленьку, щоб і не чули!

1847.

Орська кріпость.

“

Ой, діброво, темний гаю,
Тебе одягає
Тричі на рік . . . Багатого
Собі батька мавш !

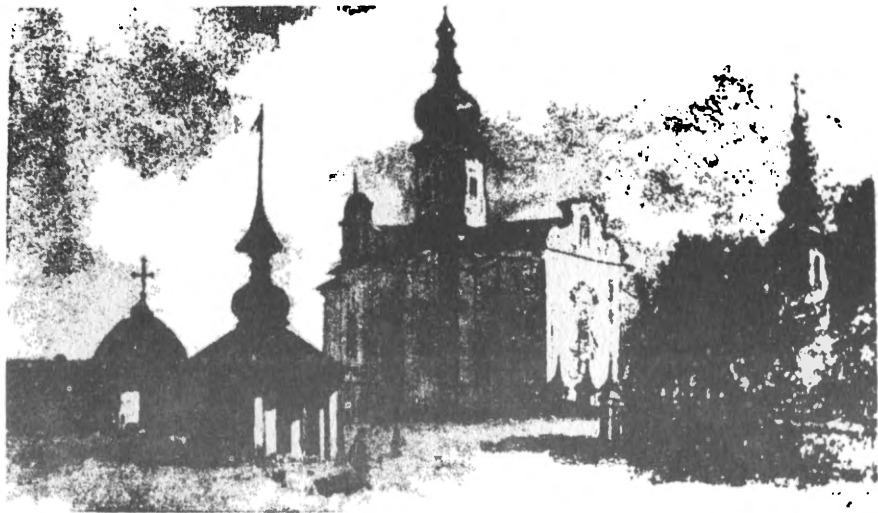
Раз укрит тебе рясно
Зеленим покровом,
Аж сам собі дивується
На свою діброву.

Надивившись на доненьку
Любу, молодую,
Візьме її та й огорне
В ризу золотую,

І сповис дорогою
Білою габόю ¹⁾ —
Та й спать ляже, втомившись
Турбою такою.

15. I. 1860.
Петербург.

¹⁾ Діброву поет змальовує дівчиною, що її батьком — природа (весна — зелений покров, осінь — риза золота, віна — біла габа!).

Вознесенський собор у Переяславі.
Малюнок Т. Шевченка. 1845.

В Густині.
Малюнок Т. Шевченка. 1845.

Гори мої високі,
 Не так і високі,
 Як хороші, хороші,
 Блакитні адалека —
 З Переяслава старого¹⁾,
 З Виблої могили, —
 Ще старшої, мов ті хмари,
 Що за Дніпром сіли.

Іду я тихою ходою,
 Дивлюсь, аж он передо мною
 Неначе діва виринають:
 Із хмари тихо виступають
 Обрії²⁾ високі, гай, байрак;
 Хатки біленькі виглядають,
 Мов діти в білих сорочках
 У піжмурки в яру гуляють.³⁾
 А долі сивий наш козак —
 Дніпро з лугами виграває:
 А он-де, он-де за Дніпром,
 На пригорі⁴⁾, ніби капличка, —
 Козацька церква невеличка
 Стоїть з похиленням хрестом⁵⁾.
 Давно стоїть, виглядає
 Запорожця з Лугу,
 З Дніпром своїм розмовляє,
 Розважає тугу.

¹⁾ Все так собі треба в'явити, що поет ніби то з лівого берега Дніпра дивиться на гористий правий беріг (отже ті хмари, що сіли за Дніпром — то на правому березі), від Переяслава; старий Переяслав через те — що це, справді, дуже старе місто, заклав його ще князь Володимир Великий (переказ про Кирила Кожемяку); таї так у нашій історії багато про нього згадується (переяславське князівство, переяславська умова 1654. і 1659.) й т. д.; Вибла могила — висока могила за Переяславом.

²⁾ Моск. слово обрив — по нашому: урвище (де гора вривається або впривалася,) провалля, круча, Гуцули кажуть: облаз; далі й кажеться: на кручі.

³⁾ Пригоро — горб, мала гора («при» — означає щось мале, пор. дурний придуркуватий, город — пригород).

⁴⁾ Це трахтемирівська церква. Трахтемирів, чи як його в історії звуть Терехтемирів — це, можна б сказати, перша козацька столиця. У 1578. р. затвердили його за козаками польські королі — раз із монастирем Зарубським — під Трахтемировом, що так і звався

За сонцем хмаронька пливе,
Червоні поли розстилав,
І сонце спатоньки зове¹⁾
У синє море; покривав
Рожевою пеленію²⁾ .
Мов мати дитину...
Очам любо... Годиночку,
Малую годину
Ніби серце одпочине,
З Богом заговорить...
А туман, неначе ворог,
Закривав море
І хмароньку рожевую,
І тьму за собою
Розстилав туман сивий,
І тьмою німою
Оповис тобі душу,
Й не знаєш, де дітись.
І ждеш його, того світу,
Мов матері діти.

1849.
Кос-Арал.

1) кличе •

2) від сонця (західного) хмара (пелена) порожевіла .

Тече вода зпід явора
Яром на долину,
Пишається над водою
Червона калина;
Пишається калинонька,
Явір молодіє,
А кругом їх верболози
Й лози зеленіють.

Тече вода ізза гаю
Та попід горою,
Хлюпошуться качаточка
Поміж осокою¹⁾.
А качечка випливає
З качуром за ними,
Ловить ряску²⁾, розмовляє
З дітками своїми.

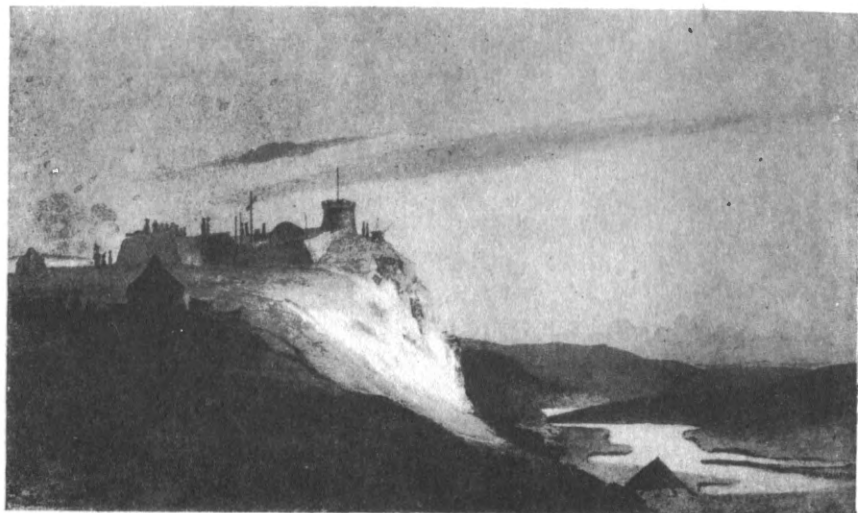
Тече вода край горóда, —
Вода ставом стала³⁾,
Прийшло дівча воду брати, —
Брало, заспівало.
Вийшли з хати батько й мати
В садок погуляти,
Порадитись, кого б то їм
Своїм зятем звати?

7. XI. 1860.
Петербург.

¹⁾ Осока́ — одне (трава, що на болоті), осі́ка —
друге (дерево, подекуди. трепета).

²⁾ ряска́ (декуди не знають) — дрібнесенька
рослинка на воді, нею качата годують.

³⁾ на весні річка розлилася.

Укріплення Раїм.

Малюнок Т. Шевченка. 1848.

Неначе злодій, поза валами
В неділю крадуся я в поле,
Таліами¹⁾ вийду понад Уралом²⁾
На степ широкий, мов на волю,
І болящє, побите
Серце стрепенеться,
Мов рибонька над водою,
Тихо усміхнеться,
І полине голубкою
Понад чужим полем, —
І я ніби оживаю
На полі, на волі...
І на гору високу
Вихожу, дивлюся,
І згадаю Україну —
І згадать боюся...
І там степи, і тут степи,
Та тут не такі:
Руді, руді, аж червоні;
А там голубії,

¹⁾ Талі — сибірське слово: кучугури піску, що його вітер навів; буває декуди, що лоза на них поросла.

²⁾ над рікою Уралом (давніше: Нік), де Орська кріпость

Зелснії¹⁾ мережані,
Нивами, ланами,
Високими могилами,
Темними лугами...
А тут бур'ян, піски, талії,
І хоч-би на́ сміх де могила
О давнім-давні говорила²⁾)...
Непаче люди не жили!

Од з-покон-віку і до нині
Ховалась од людей пустиня,
А ми таки її знайшли;
Уже й твердині поробили,
Затого³⁾ будуть і могили⁴⁾ —
Всього наробимо колись!...

О, моя доле! Моя країно!
Коли я вирвусь з цієї пустині?
Чи, може, (крий Боже!) тут і загину,
І почорніє червоне поле⁵⁾)...?

— «Айда, в казарми! Айда, в неволю!»
Неначе крикне хто надо мною, —
І я прокинусь. Поза горою
Вертаюсь, крэдуся понад Уралом,
Неначе злудій той, поза валами.
Отак я, друже мій, святкую
Отут неділеньку святую!

¹⁾ адалека голубі, зблизька зелені

²⁾ додати б: як ось на Україні; давнє-давно — дуже давно

³⁾ ось-ось, незабаром

⁴⁾ з тими, що тут повмірають

⁵⁾ червоне поле (червоні степи — вигорілі) стане для мене чорним, бо його не бачитиму

Ми в-осени таки похожі
Хоч капельку наобраз божий, ---
Звичайне, що не всі, а так,
Хоч деякі . . .

Крутий байрак,
Неначе циган чорний, голий,
В діброві вбитий, або спить;
А по долині, по роздоллі
Із степу перекотиполе
Рудим ягняточком біжить ¹⁾
До річечки собі напитись;
А річечка його взяла
Та в Дніпр широкий понесла,
А Дніпр у море, на краї світа:
Билину море покотило,
Та й кинуло на чужині.

І жаль тобі її стане,
Малої билини.
Підеш собі, зажурившись.
Гаєм по долині . . .
Гаї шепоче, гнуться лози
В яру при дорозі,

Думи душу осідають,
І капають сльози,
І хочеться сповідатись,
Серце розповіти ²⁾;
І хочеться—Боже милий,
Як хочеться жити,
І любити Твою правду,
І весь світ обняти! . . .
Благо тобі, друже-брате ³⁾,
Як є в тебе хата,
Благо тобі, як у хаті
Є з ким розмовляти,
Хоч дитина немовляца ⁴⁾ —
І воно вгадає
Твої думи, веселії . . .
Сам Бог розмовляє
Непорочними устами.

А тобі, мій одинокий,
Мій друже єдиний ⁵⁾,
Горе тобі на чужині
Та на самотині!

¹⁾ Це такі чудові порівняння, що слів не можна на них пайти: жовте поле зі стернями в долині, а на горбку темний ліс без листя, непорушний, простягся (чорний циган, голий, лежить собі — вбитий або спить); перекотиполе — ажовкле, бідненьке, котиться собі по долині (руде ягняточко біжить до річки) — і впало до річки.

²⁾ Як розповивають до-гола дитину,

³⁾ так наче б поет розмовляв із кимось, порівнюючи себе, одинокого, з тим другим, що хату має й дитину-немову.

⁴⁾ немова, не вміє ще говорити (мовяти).

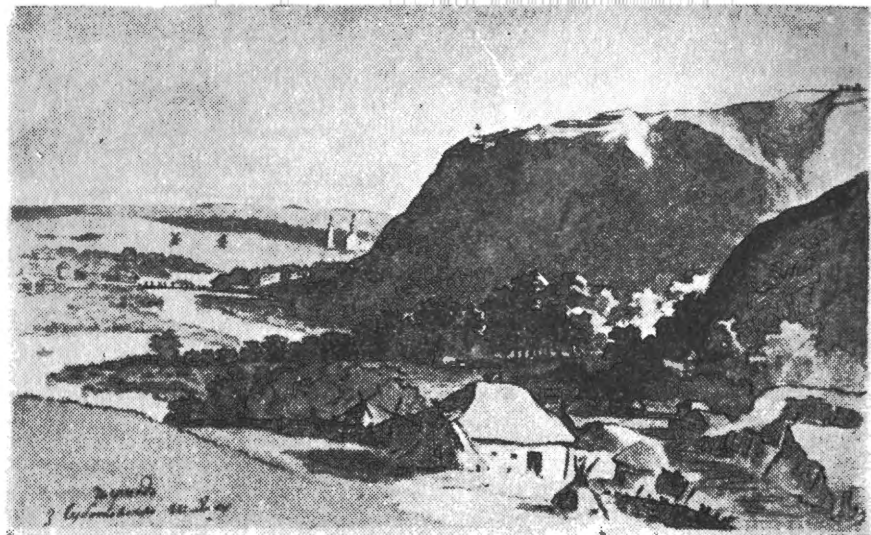
⁵⁾ Це сам поет.

ГАЙДАМАКИ.

Заспіваю — море грає,
Вітер повіває,
Степ чорнів, і могила
З вітром розмовляє.
Заспіваю — розвернулась
Висока могила,
Аж до моря Запорожці
Степ широкий вкрили;
Отамани на вороних
Перед бунчуками
Вигравають, а пороги
Між очеретіми
Ревуть, стогнуть, розсердились,
Щось страшне співають!
Послухаю, пожурюся,
У старих питаю:
Чого, батьки, сумуєте?
— „Не весело, сину!
Дніпро на нас розсердився,

Плаче Україна . . .”
І я плачу. А тим часом
Пишними рядами
Виступають отамани,
Сотники з панами,
І гетьмани, — всі в золоті.
У мою хатину
Прийшли, сіли коло мене,
І про Україну
Розмовляють, розказують:
Як Січ будували,
Як козаки на байдаках
Пороги минали,
Як гуляли по синьому,
Грілися в Скутарі¹⁾,
Та як, люльки закуривши
В Польщі на пожарі,
В Україну верталися,

¹⁾ Скутара — передмістя Царгорода (Константинополя), столиці Туреччини,

Т. Г. Шевченко. Чигирин з Суботівського шляху. Акварель. 1845.

Чигиринський дівочий монастир.
Малюнок Т. Шевченка. 1845.

Гетьмани, гетмани! Як би то ви встали,
Встали, подивились на той Чигирин,
Що ви будували, де ви панували, —
Заплакали б тяжко, бо ви б не пізнали
Козацької слави убогих руїн!
Базари, де військо, як море, червоне,
Перед бунчуками, бувало, горить,
А ясновельможний ¹⁾, на воронім коні,
Блисне булавою — море закипить;

Закипить, і розлилося
Степами, ярами;
Лихо мліє перед ними . . .
А за козаками ²⁾ . . .
Та що й казати? Минулося!
А те, що минуло,
Не згадуйте, пани-брати,
Бо щоб не почули ³⁾ . . .
Та й що з того, що згадаєш?
Згадаєш — заплачеш.

Давно те минуло, як, мала дитина,
Сирота в ряднині, я колись блукав
Без свити, без хліба, по тій Україні,
Де Залізняк, Гонта з свяченим гуляв.
Давно те минуло, як тими шляхами,
Де йшли гайдамаки, малими ногами
Ходив я та плакав, та людей шукав,
Щоб добру навчили.

Я тепер згадав,
Згадав, та й жаль стало, що лихо минуло, —
Молодєє лихо! Як би ти вернулось —
Проміняв би долю, що маю тепер.
Згадаю те лихо, степи ті безкраї,
І батька, і діда старого згадаю . . .

Осталася слава
А тим часом стародавню
Січ розруйнували:
Хто на Кубань, хто за Дунай
Тільки і остались,
Що пороги серед степу,
Ревуть, завивають:
«Поховали дітей наших,
І нас розривають!»

¹⁾ Так у нас казали на гетьмана, як ось Москалі на свого царя казали
«Його величество».

²⁾ додати в думці: їх слава, вчинки, що їх довершували козак

³⁾ розуміється — вороги, московський уряд, який старався вбити в нашого
народу всякі вгадки про наше минуле, щоб нам не заважало колись за своїм
упімнутися, а то бували за це люті кар

НЕВОЛЬНИК (СЛІПТИЙ) 1846

Малюнок Т. Шевченка 1843 р.

НЕВОЛЬНИК.

(СЛІПІЙ)

Ще на Україні веселі
І вольніі пишались села
Тоді, як праведно жили
Старий козак і діток двох;
Ще за Гетьманщини старої
Давно се діялось колись.

Так коло полудня, в неділю,
Та на Зелених ще й Святках,
Під хатою в сорочці білій
Сидів, з бандурою в руках,
Старий козак.

«І так, і сяк!»
Старий міркує, розмовляє:
«І треба б,» каже, «й трохи шкода!
А треба буде; два-три года
Нехай по світу погуляє
Та сам своє пошукає,
Як я шукав колись... Ярино!
А де Степан?»

Бо хто не вмів заробить,
То той не вмітиме й пожити
А ти як думаєш, небоже? .
Не думай! Коли хочеш знать,
Де лучче лихом торгувать¹⁾,
Іди ти в Січ. Як Бог допоможе,
Там наїсися всіх хлібів²⁾;
Я їх чимало попоїв, —
І досі нудно, як згадаю!
Коли здобудеш — принесеш³⁾.
А коли згубиш — поживеш
Моє добро! Та хоч звичаю⁴⁾
Козацького наберешся
Та побачиш світа, —
Не такого, як у бурсі⁵⁾,
А живі мисліте
З товариством прочитаєш,
Та по-молодечий
Будеш Богу молитися,

А не по-чернечий
Харамаркать⁶⁾. Отак, сину!
Помолившись Богу,
Осідлаєм буланого⁷⁾,
Та й гайда в дорогу!

¹⁾ зазнайомитися і з ним битися, його поборювати .

²⁾ Пор. народ. прислів'я: «не з одної печі хліб їв», себто, досвіду набрався: бувало добре, та й лихо бувало.

³⁾ коли здобудеш досвід — то ним житимеш (здасться тобі), владити собі так життя, як навчився, а ні — то житимеш так, як я розумію; не без того, щоб і Шевченко й так, багатства (матеріального добра), не розумів.

⁴⁾ поведінки; звичайний — це те, що змосковська кажуть: приличний, що поведінку знає, поводитись уміє .

⁵⁾ Тут Шевченко має на думці брацьку школу в Києві, в якій учили всяких наук, та найбільш церковних, з життям незв'язаних; учні (студенти звалися: спудей) жили по бурсах — щось як у Росії «общезитія» були — волі їм не давали, то виходили студенти з брацької школи вченими (на той час), але ж життя не знали. То такий був звичай у старшини козацької: синів насамперед учили в Києві, у брацькій школі, а потім на Січ висилали звичаю козацького набиратись.

⁶⁾ Харамаркати — читати собі під ніс, так, що ніхто не розбірає: тут ізнов іде порівняння: черців, що з бурси виходять і харамаркають, що з цього нікому нічого, і козаків-молодців, що по-молодечому, по-козацькому Богу моляться — на практиці кров свою за Рідний Край проливаючи.

⁷⁾ розуміється — коня .

А тим часом
Запорозьку зброю
Старий виніс із комори;
Дивиться, радіє,
Приміряє, ніби знову
Старий молодіє,
Та й заплакав: «Збров моя,
Збров золотая!
Літа мої молодії,
Сило молодая!
Послужи, моя ти збров,
Молодій ще силі,
Послужи йому так щиро,
Як мені служила!»

Вернулися од криниці,
І Степан сідлає
Коня, свого товариша,
Й жупан одягає.
А Ярина дає зброю,
На порозі стоїа¹⁾;
Степан її надіває,
Та плачуть обоє.
І шаблюка, мов гадюка²⁾,
Й ратище-дрючина³⁾,
Й самопал семип'яденний⁴⁾
Повис за плечима.
Аж зомліла, як узріла;
І старий заплакав,
Як побачив на коневі
Такого юнака⁵⁾.

І згадав сирота Степан в неволі
Свою далеку Україну,
Нерідного батька старого,
І коника вороного,
І нерідну сестру Ярину...
Плаче, ридає,
До Бога руки здіймає,
Кайдани ламає,
Утікає на вольную волю...
Уже на третьому полі

¹⁾ себто: стоячи.

²⁾ загнута, як гадюка, що вигинається.

³⁾ або спис — великий дрюк, угорі загострений (коп'є).

⁴⁾ рушниця, на сім п'ядів — до 1½ метрів, 2 аршини.

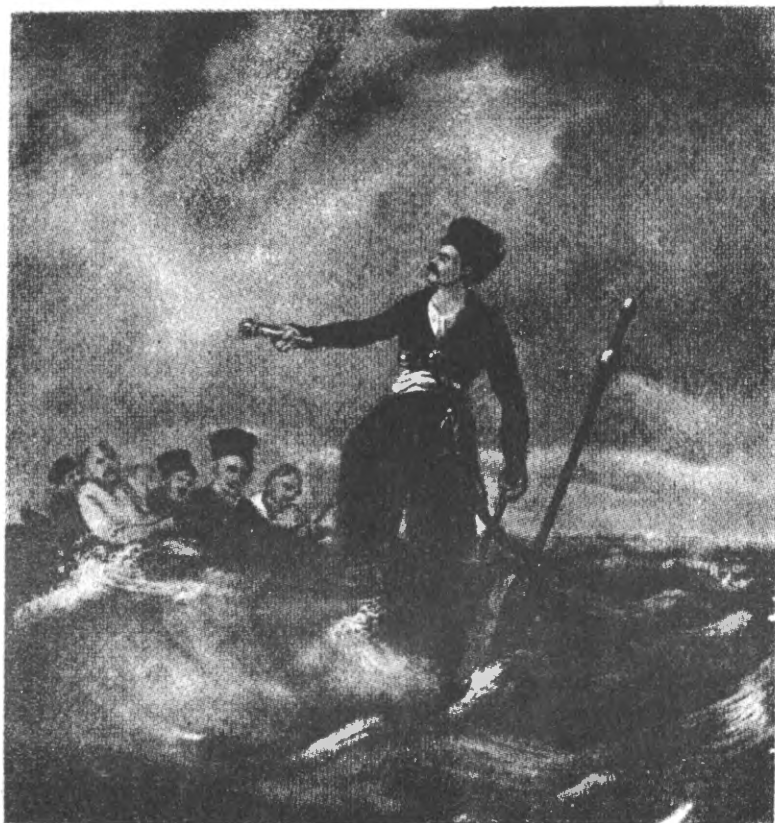
⁵⁾ молодець, козак (юний = молодий).

Турки-яничари догнали,
До стовпа в'язали,
Очі виймали,
Гарячим залізом випікали,
В кайдани кували,
В тюрму посадили
Тай замурували . . .»

Отак на улиці, під тином,
Ще молодий кобзарь стояв
І про невольника співав.
За тином слухала Ярина,
І не дослухала — упала.
— „Степаночку! Степаночку!” —
Ридала, кричала:
— „Степаночку, моє серце!
Де ж це ти барився?
Тату, тату! Ідіть сюди,
Ідіть, подивіться!”
Прийшов старий, розглядає,
І свого Степана
Не пізнає — таке з його
Зробили кайдани!
На всєїдній ¹⁾ у неділю
Вона спарувалась
З сліпим своїм . . .

Таке-то
Скоїлось на світі,
Мої любі дівчаточка,
Рожеві квіти!
Таке-то! Одружились
Мої молодії.
Може, воно й не до-ладу,
Та що маю діять,
Коли таке сподіялось?

¹⁾ Всєїдна неділя, всєїдний тиждень — те, що на Західній Україні зветься: загальниця (нема посту в середу й п'ятницю).

Т. Шевченко. Гамалія, 1842 р. (олія)

«Ой, нема, нема ні вітру, ні хвилі
Із нашої України!
Чи там раду радять, як на Турка стати? —
Не чуємо на чужині.

«Ой, повій, повій, вітре, через море
Та з Великого Лугу¹⁾,
Суши наші сльози, заглуши кайдани,
Розвій нашу тугу!

¹⁾ Великий Луг — велика низина над долішнім Дніпром, із лівого боку, поперерізувана водами, заросла плавнями, очеретами. Це був добрий колись захист козакам. Не дурило співається й досі в пісні: «Ой, Січ мати, а Великий Луг — батько, що у Лузі заробити, те на Січі пропити.»

«Ой, заграй, заграй, синесеньке море,
Та під тими байдаками,
Що пливуть козаки, — тільки мріють шапки
Та на сей бік за нами¹⁾!»

«Ой, Боже наш, Боже! Хоч і не за нами²⁾,
Неси Ти їх з України:
Почуємо славу, козацькую славу,
Почуємо, та й загинем³⁾!»

Отак у Скутарі⁴⁾ козаки співали,
Співали, сердеги, а сльози лились,
Лилися козацькі, тугу домовляли⁵⁾.
Босфор⁶⁾ аж затрясся, бо зроду не чув
Козацького плачу; застогнав широкий,
І шкурою, сірий бугай, стрепенув,
І хвилю, ревучи, далеко-далеко
У синєє море на ребрах послав.
І море ревнуло Босфорову мову,
У Лиман погнало, а Лиман Дніпрові
Тую журбу-мову на хвилі подав.

Зареготався дід наш дужий⁷⁾,
Аж піна з уса потекла.
«Чи спиш, чи чуєш, брате-Луже?
Хортице-сестро⁸⁾?»

Загула
Хортиця з Лугом:
«Чую, чую!»
І Дніпр укрили байдаки⁹⁾,
І заспівали козаки:

¹⁾ Тотакаровставка слів буде зрозуміліша: заграй, море, під байдаками, якими пливуть на цей бік за нами (= щоб нас визволити) козаки. А відомо, що чим більша була буря, тим охочіше йшли козаки на море, бо тоді не сподівалися їх Турки.

²⁾ Щоб нас забрати з собою — то легше буде їм у неволі, як почують про бій козаків із Турками (славу).

³⁾ Скутара, або як Шевченко пише ще й «Скутарь», по азійському боці — передмістя Царгорода; там була фортеця (кріпость) і тюрма.

⁴⁾ чого спів не сказав, те досказували сльози.

⁵⁾ Босфор — морський залив під Царгородом; він дуже бурливий буває, тому як Шевченко порівнює його з бугаєм (чудове порівняння, бо ж бугай неадержливий, як розіалється), то сірим його обзивав від піни морської.

⁶⁾ Це Дніпро, який у наших піснях величають дідом, а що на ньому є пороги, — по яких вода піною б'ється, та й ревуть вони, то з того й вийшло таке порівняння в Шевченка.

⁷⁾ На острові Хортиці була найстарша Запорозька Січ (замок на ній ізбудував кн. Дмитро Вишневецький-Байда 1552. р.) — довго вчені були в тому певні, чи була там Січ.

⁸⁾ козацькі човни.

«У Туркені¹⁾), по тім боці,
Хата на помості.

Гай, гай! Море, грай,
Реві, скелі ламай!

Поїдемо в гості.

«У Туркені у кишені

Талари, дукати.

Не кишені трусить, —

Їдем різать, палить,

Братів визволяти!

«У Туркені яничари²⁾

І баша³⁾ на лаві.

Гой-ги, вороги!

Ми не маєм ваги⁴⁾:

Наша воля й слава!»

Пливуть собі співаючи;

Море вітер чує.

Попереду Гамалія⁵⁾

Байдаком керує.

— Гамаліє! Серце мліє:

Сказалося море.

— „Не злякає!” —

І сховались

За хвилі, за гори.

Дрімає в гаремі⁶⁾), в раю Византія⁷⁾

І Скутарь дрімає; Босфор клекотить,

Неначе скажений, то стогне, то виє,

Йому Византію хочеться збудить.

«Не буди, Босфоре, буде тобі горе!

Твої білі ребра піском занесу,

У мул поховаю!» реве синє море.

«Хибá ти не знаєш, яких я несу

Гостей до султана?»

Так море спиняло

(Любило завзятих, чубатих Слав'ян⁸⁾).

Босфор схаменувся. Туркєня дрімала,

Дрімав у гаремі ледачий султан.

Тільки у Скутарі, в склепу⁹⁾), не дрімають

Козаки сердеги. Чого вони ждуть?

¹⁾ Туркені — у збірному значінні = Турки, так як ось Москва — Москалі, Жидола — Жиди, Німота — Німці.

²⁾ Яничари — це було турецьке військо, дуже завзяте; набіралось воно з християнських дітей, яких виховували у зненависти до всього християнського (То все так буває, що перекинчик більший воріг своєму народові, ніж справжній ворог).

³⁾ Баша або паша — військовий начальник; і одні і другий стережуть на корабельній лаві, щоб хто не напав на Туреччину.

⁴⁾ Вага = вагання, хитання; не маємо ваги = знаємо, що робимо, знаєм, чому пливемо на Царгород: воля і слава.

⁵⁾ Як і треба кожному доброму отаманові: туди плывуть — Гамалія попереду, плывуть назад — «пливе позад завзятий Гамалія», йому треба йти в найбільшу небезпеку; море вітер чує — море нюхає, відчуває, що буде вітер.

⁶⁾ Гарем — кімнати, де живуть жінки Турків; тут: у розкошах з жінками.

⁷⁾ Византія — стара назва на Царгород (Константинопіль).

⁸⁾ Чубаті Слав'яни — запорозькі козаки, що носили чуби (оселедці) на голові.

⁹⁾ пор. стор. 70, пом. 1.

По-своєму Бога в кайданах благають,

А хвили на той бік ідуть та ревуть.

«О, милий Боже України!
Не дай пропасти на чужині,
В неволі вольним козакам!
І сором тут, і сором там —
Вставать з чужої домовини,
На суд Твій праведний прийти,
В залізі руки принесті,
І перед всіми у кайданах
Стать козакові!...»

— „Ріж і бий!
Мордуй невіру бусурмана!“ —
Кричать за муром.

Хто такий?

— Гамаліє! Серце мліє:
Скутарь скаженіє!
— „Ріжте, бийте!“ — на фортеці¹⁾
Кричить Гамалія.

Реве гарматами Скутара,
Ревуть, лютують вороги;
Козацтво претяся без ваги —
І покотились яничари.

Гамалія по Скутарі,
По пеклу гуляє,
Сам хурдигу²⁾ розбиває,
Кайдани ламає.
— „Вилітайте, сірі птахи,
На базар до паю³⁾!“
Стрепенулись соколята,
Бо давно не чули

Хрещеної тії мови⁴⁾...

І ніч стрепенулась:
Не бачила, стара мати,
Козацької плати.
Не лякайся, подивися
На бенкет козачий!
Темно всюди, як у будень, —
А свято чимале!
Не злодії з Гамалієм
Їдять мовчки сало
Без шашлика⁵⁾.

— „Засвіtimo!“

До самої хмари
З щоглистими кораблями
Палає Скутара.
Византія пробуркалась,
Витріщає очі,
Переплива на допомогу,
Зубами скрегоче.

Реве, лютує Византія,
Руками беріг достає;
Достала, зикнула, встає⁶⁾ —
І на ножах в крові німіє.
Скутарь, мов пекло те, палає;
Через базари кров тече,
Босфор широкий доливає.
Неначе птахи чорні в гаї,
Козацтво сміливе літає⁷⁾.
Ніхто на світі не втече!

¹⁾ Фортеця італ. слово — наше: кріпость

²⁾ тюрму

³⁾ до поділу добичі; сірі птахи = соколи

⁴⁾ українська, бо турецька — нехрещена

⁵⁾ Шашлик = бараняче м'ясо, перетинане салом. А це місце ось як треба розуміти: козаки — то не такі люди, що наче злодії закрались кудись, захопили десь трохи чогось і мовчки, щоб ніхто не бачив, їдять. Це хазяї, не вдовольняються ніякими додатками (сало) до чогось доброго та смачного, а заїдають собі спокійненько що-найсмачніше (м'ясо). Та щоб їх хто не заїдовав, що вони вночі скриваються, то засвічують іще світло (запалюють Скутару)!

⁶⁾ Тут Шевченко з Царгороду (міста, річі) робить людину (Византія = Византіяці). Це по-вченому зветься очоловічення (персоніфікація). Зикнула = крикнула.

⁷⁾ То все так серед пожежу люди чорними здаються.

Огонь запеклих не пече.
Руйнують мури; срібло, золото
Несуть шапками козаки
І насипають байдаки.

Горить Скутарь, стиха́ робота,
І хлопці сходяться; зійшлись,
Люльки з пожару закурили¹⁾,
На байдаки — та й потягли,
Рвучи червоні гори-хвилі.

Пливуть собі, ніби з дому,
Так буцім гуляють,
Та, звичайне — Запорожці,
Пливучи співають²⁾:

«Наш отаман Гамалія,
Отаман завзятий,
Забрав хлопців та й поїхав
По морю гуляти, —
По морю гуляти,
Слави добувати,
Із турецької неволі
Братів визволяти.
Ой, приїхав Гамалія
Аж у ту Скутару, —
Сидять брати Запорожці,
Дожидають кари.
Ой, як крикнув Гамалія:
„Брати, будем жити, —
Будем жити, вино пити,

Яничара бити,
А курені³⁾ килимами,
Оксамитом крити!“
Вилітали Запорожці
На лан жито жати;
Жито жали, в копи клали,
Гуртом заспівали⁴⁾:
«Слава тобі, Гамаліє,
На весь світ великий,
На весь світ великий,
На всю Україну,
Що не дав ти товариству
Згинуть на чужині!»

Пливуть, співаючи; пливе
Позад завзятий Гамалія⁵⁾,
Орел орлят мов стереже.
Із Дарданелів⁶⁾ вітер віє,
А не женеться Византія:
Вона боїться, щоб Чернець⁷⁾
Не засвітив Галату знову,
Або гетьман Іван Підкова⁸⁾
Не кликнув в море на ралець.

Пливуть собі . . .

А ізза хвилі
Сонце хвилю червонить;
Перед ними море миле
Гомонить і клекотить.

¹⁾ Такий був козацький звичай.

²⁾ У цій пісні все ще раз коротко розповіджено. Воно так і бувало: після кожної події зараз і пісню про неї складали.

³⁾ Курінями звались на Запоріжжі — казарми (їх було 37).

⁴⁾ Теж дуже гарний образ — цілий похід порівнюється з хліборобськими жнивами (так і в народній поезії бій порівнюється з молоченням снопів).

⁵⁾ Пор. стор. 103, пом. 4.

⁶⁾ Дарданелі — морська вузина, що веде з Мармурового Моря до Егейського:

⁷⁾ Чернець — то гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний (1614—1622), що добре залив Туркам сала за шкуру своїми походами на Кафу, Варну, Синоп — і навіть на Царгород (він спалив передмістя Царгороду — Галату). Про нього розповідали, що він під кінець свого життя постригся в черці, як це робило багатьох славних козаків, і тому й Шевченко черцем його називав. Але ж воно так не було. Сагайдачний умер не черцем, і тільки за великі заслуги для українського народу його поховали в Києві у Брацькому монастирі.

⁸⁾ Про Підкову гл. стор. 24; ралець — це гостинець, який підносили панові кріпаки, тут прямо: гостинець морю, для моря (трупії турецькі).

Гамаліє! Вітер віс
Ось-ось наше море! . . .
І сховалися за хвилі,
За рожеві гори.

[Як прочитати цю чудову поему, то так і кидається в вічі те, що перед нашими очима немов у театрі проходять поодинокі картини. Як би зробити з «Гамалії» п'єсу, то ось скільки було б у ній дій:

Перша дія — Скутарь, у льоху.

Друга дія — Запорожжя, вечір.

(Між першою і другою дією Босфор передає через Чорне Море, Чорне Море — Лиманові, Лиман — Дніпрові скаргу козаків.)

Третя дія — на морі.

Четверта дія — Скутарь, ніч.

(Між третьою й четвертою — знов Босфор із Чорним Морем являються побічними силами, що допомагають козакам.)

П'ята дія — Візантія.

Шоста дія — Скутарь.

Сьома дія — на морі, над ранком.

Ціла дія — тягнеться одну ніч і проводиться дуже швидко.]

Вийшла з друку 1843. р.

1842.

Петербург.

ГАМАЛІЯ.

Отамана Гамалії, що йшов би походом на Царгород, українська історія не знає. Бували в XVIII. ст. полковники Гамалії, та иньчі козацькі старшини, але ж отамана не було. Шевченко ім'я собі видумав. Та проте ця поема таки історична, бо вона незвичайно вірно змальовує один із козацьких походів на Туреччину: похідів удачних. Тай на головну мету тих походів указує поема — «слави добувати, із турецької неволі братів визволяти!» Як узяти на увагу, що поет ізагадує Підкову й Сагайдачного, то цей похід міг одбутися між 1577. р. (1578. року Підкову страчено, а Сагайдачний помер у 1622. (того року вмер Сагайдачний) — і воно так і буде, бо такі сміливі походи на турецькі краї бували в тому часі, і бувало їх дуже багато, головню, між роками 1618—1620. За вдачні ці походи козаків дуже вихвалювали чужинці (Французи) й оповідали про них (Француз Боплян) цілком так, як Шевченко списав у «Гамалії».

ВИБІР ГЕТЬМАНА]

У неділеньку у святую,
У досвітнюю годину,
У славному-преславному

Місті Чигирині
Задзвонили в усі давони,
З гармати стріляли,

Превелебную¹⁾ громаду
Докупи скликали.

З святими корогвами,
Та з пречесними образами
Народ з попами
З усіх церков на гору йде,
Мов та божя бджола гуде.
З монастиря святого
У золоті, аж ссяє,
Сам архимандрит вихожає,
Акафист читає,
Поклони покладає.

Поважно та тихо,
У раннюю пору,
На високу гору
Сходились полковники.
І військо, як море,
З знаменами. з бунчугами²⁾
З лугу виступало,
Та на трубах вигравало,
І на горі разом стало.

¹⁾ високо-достойну (з польської мови).

²⁾ Знамено — корогва, прапор, стяг; бунчуг = бунчук; корогва і бунчук (ще і пірнач) — це відзнаки полковника, отже й полка.

Замовкли гармати,
Оніміли дзвони,
І громада покладає
Земнії поклони.
Молебствіє¹⁾ архимандрит
Сам на горі править,
Святого Бога просить, хвалить,
Щоб дав їм мудрости дознати,
Гетьмана доброго обрати.

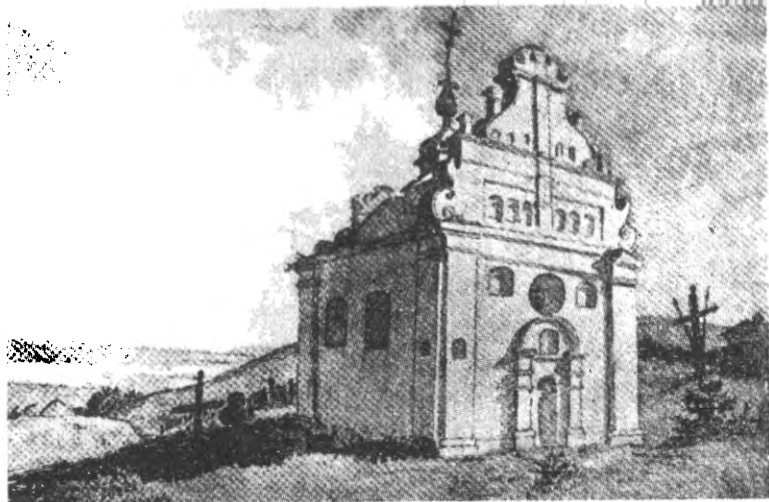
І одногласне, одностайне
Громада вибрала гетьмана,
Преславного Лободу Івана²⁾,
Лицаря старого,
Брата військового.

У труби затрубили,
У дзвони зазвонили,
Вдарили з гармати,
Знаменами, бунчугами
Гетьмана укрили.
Гетьман старий ридає,
До Бога руки здіймає,
Три поклони покладає
Великій громаді
І, мов дзвоном дзвонить,
Говорить:

— «Спасибі вам, панове молодці,
Преславнії Запорожці,
За честь, за славу, за повагу,
Що ви мені учинили!
А ще б краще ви зробили,
Як би, замість старого,
Та обрали молодого
Завзятого молодця,
Преславного Запорожця
Павла Кравченка-Наливайка

¹⁾ або молебен.

²⁾ Лобода звався Грицько, не — Іван, і гетьманував із перервами від 1593.
до 1596. р

Т. Шевченко: Богданова церква в Суботіві.

СУБО́ТІВ

Стоїть в селі Суботіві
На горі високій
Домовина України —
Широка, глибока:
Ото церква Богданова¹⁾.
Там то він молився,
Щоб Москаль добром і лихом
З Козаком ділився.
Мир душі твоїй, Богдане!
Не так воно сталось:
Москалики, що зустріли,
То все очухрали²⁾;
Могили вже розривають,
Та грошей шукають;
Льохи твої розкопують
Та тебе ж і лають,
Що й за труді не нахódять
Отак-то, Богдане!
Занапастив-еси вбогу

¹⁾ Церкву цю збудував сам Хмельницький; вона й досі там стоїть, у Суботіві. Домовиною вона стала через те, що через злуку з Московщиною України прийшла смерть.

²⁾ Очухрати або обчухрати — значить властиво те ж, що обчімхати (галузки на дереві), обнести (груші, яблука), отже: обдерти, щоб нічого не лишилося.

Сироту Україну!
За те ж тобі така дяка . . .
Церкву-домовину
Нема кому полагодить!
На тій Україні,
На тій самій, що з тобою
Ляха задавила, —
Байстрюки Бнатерини
Сараною сіли.
Отаке-то, Зіновію¹⁾,
Олексіїв²⁾ друже!
Ти все оддав приятелям,
А їм і байдуже!
Кажуть, бачиш, що «все-то те
Таки й було наше,
А що ми тільки наймали
Татарам на пашу
Та Полякам »... Може й справді!
Нехай і так буде!

Так сміються ж з України
Сторонні люде . . .
Не смійтеся, чужі люде!
Церква-домовина
Розв'алиться, а зпід неї

Встане Україна
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти!

21. X. 1845.
Миргород.

¹⁾ Хмельницький звався ще й Зіновій.

²⁾ Тут Шевченко розуміє московського царя Олексія Михайловича (1645 до 1676), за якого Україна відійшла на основі Переяславської угоди під опіку Москви.

Т. Шевченко: Дари в Чигирині.

МОГИЛИ В СУБОТОВІ

Малюнок Т. Шевченка

ПЕРЕБЕНДЯ.

(Г. П. Гребінці)¹⁾

Перебендею звать у нас людину, яка багачко балакає, балакуна, а що й кобзарі багато балакають, то й вони перебенді. Тут Шевченко розповідає нам про кобзаря і змальовує його значіння для народу: людям тугу розганяти, хоч на серці в самого нудьга та сум, громаді служити і то так, як кому цього треба (*скажи, враже, як пан каже*). Але цього кобзареві мало — він людина вища за всіх людей, вона теж потребує розваги. Таку розвагу знаходить кобзарь у розмові з Богом, як ніхто не бачить. Через те ця поема дуже важна, бо з неї видно, як Шевченко дивився на завдання народніх співаків, чи то вони для людей на кобзі вигравали, чи для них писали вірші. Виходить, що поет мусить половинитися: одна частина для громади (будь у громаді і служи їй), друга для себе.

Перебендя старий, сліпий, —
Хто його не знає?

Він усюди вештається
Та на кобзі грає.
А хто грає, того знають
І дякують²⁾ люде:
Він ім тугу розганяє,
Хоть сам світом нудить.

Попід тинню сіромаха
І днює й ночує;
Нема йому в світі хати;
Недоля жартує

Над старою головою,
А йому байдуже!
Сяде собі, заспіває:
«Ой, не шуми, луже³⁾!»
Заспіває, та й згадає,
Що він сиротина,
Пожуриться, посумує,
Сидячи під тином.

Отакий то Перебендя,
Старий та химерний!
Заспіває про «Чалого»⁴⁾,

¹⁾ Євген Гребінка (1811—1848) український поет (байкарь), Полтавець родом (з Пирятина). Писав він і по-московськи, але ж його московські писання слави йому не придбали. За те ж невеличка жмінька українських «Приказок» (байок) записала невмірущим його ймення в українському письменстві (а ось пісня його «*Ні, мамо, не можна нелюба любити*» співається в нас уже як народня). Він приятелював зі Шевченком, як поет жив у Петербурзі, й пособляв йому, в чому міг.

²⁾ додати: йому (вдячні йому).

³⁾ Усіх цих пісень у нас і досі співають: «Ой, не шуми, луже, зелений байраче, не плач, не журися, молодий козаче» — пісня про те, щоб не журитися; про Чалого — «Ой, був у Січі старий козак» — історична, про зраду Чалого, що перейшов від гайдамаків до Поляків — пісня сумна; «Горлиця» — «Ой, діточка-горлиця» або «Ой, летіла горлиця» — весела пісня; «Веснянка» («Ой, вже весна, ой, вже красна»), «Гриць» — дівочі пісні: «Сербин» («Ходить Сербин по риночку»), «Шинкаря» — це парубочі пісні; «Лазаря» — співають лірники, це пісня набожна; про зруйнування Січі пісень у нас кілька, і про перше зруйнування в 1709. р. («Ой, ішли наші слави Запорожці»), і про друге 1775. р. («Ой, полети, галко, ой, полети, чорна» . . . , «Ой, ізза гори, ізза Лиману вітер повіває»), — і всі вони дуже-дуже сумні (тому й Шевченко й каже: тяжко-важно заспіває, бо жаль за минулим). Словом: і для себе, і для всіх людей знає пісню. На базарі (де багато людей) співає Перебендя вмісне про зруйнування Січі, щоб у них викликати національне почуття, щоб вони знали, хто вони такі.

На «Горлицю» зверне;
З дівчатами на вигоні
«Гриця» та «Веснянку»,
А у шинку з парубками —
«Сербина», «Шинкарку»,
З жонатими на бенкеті
(Де свекруха злая)
Про тополю — лиху долю,
А потім — «У гаю»;
На базарі — про «Лазаря»,
Або, щоб те знали,
Тяжко-важко заспіває,
Як Січ руйнували.
Отакий то Перебендя,
Старий та химерний:

Як серце сміється сліпі очі плачуть . . .

Послуха, повіє . . .

Старий заховавсь

В степу на могилі, щоб ніхто не бачив,
Щоб вітер по полю слова розмахав,
Щоб люде не чули, — бо то Боже слово¹⁾,
То серце по волі з Богом розмовля,
То серце щебече Господнюю славу,
А думка край світа на хмарі гуля.
Орлом сизокрилим літає, ширяє,
Аж небо блакитне широкими²⁾ б'є;
Спочине на сонці, його запитає:
Де воно ночує, як воно встає?
Послухає моря, що воно говорить;
Спита чорну гору: чому ти німа³⁾?
І знову на небо, бо на землі горе,
Бо на їй, широкій, куточка нема
Тому, хто все знає, тому, хто все чує:
Що море говорить, де сонце ночує, —
Його на сім світі ніхто не прийма!
Один він між нами, як сонце високе;

¹⁾ Отже ж звали в нас люде з-давен-давна кобзарів «божими старцями», бо думали, що сам Бог їм ув уста вкладає те, що вони співають. І не тільки в нас, але й у иньчих народів була така віра, що співаки від богів ведуть свій рід. От і через те й кобзареве слово — боже слово.

²⁾ розуміється: крилами, так як ось ми нераз кажемо, н. пр., просто «вороний» замість — кінь.

³⁾ Тим то й вищий поет-кобзарь за всіх людей, що він і з сонцем говорить, і з морем, і з німою горою, що він — усе знає (так як ось казали про своїх поетів-пророків старі Жиди, що вони все знають), і тому його не розуміють (ніхто не прийма).

Заспіває, засміється,
А на сльози зверне.

Вітер віє-повіває,
По полю гуляє, —
На могилі кобзарь сидить
Та на кобзі грає.
Кругом його степ, як море
Широке, синіє;
За могилою — могила,
А там — тільки мріє.
Сивий вус, стару чуприну
Вітер розвіває,
То приляже та послуха,
Як кобзарь співає,

Його знають люде, бо носить земля¹⁾,
А як би почули, що він, одинокий,
Співа на могилі, з морем розмовля, —
На Божеє слово вони б насміялись,
Дурним би назвали, од себе б прогнали:
«Нехай понад морем», сказали б, «гуля!»

Добре єси²⁾, мій кобзарю,
Добре, батьку, робиш,
Що співати-розмовляти
На могилу ходиш!
Ходи собі, мій голубе,
Поки не заснуло
Твоє серце, та виспівай,
Щоб люде не чули!

А щоб тебе не цурались,
Потурай ім³⁾, брате!
«Скачи, враже, як пан каже:
На те він багатий⁴⁾».

Отакий то Перебендя,
Старий та химерний!
Заспіває весільної,
А на сльози зверне:

(1839)
Петербург.

¹⁾ А тут додати б у думці: але його не розуміють, бо він за них вищий,

²⁾ Добре єси-робиш — то ми так не кажемо; це «єси» поет узяв із церковної мови та прилучив його до «робиш», щоб його слово було поважніше (хоч це неправильно й по-церковному; там можна б було сказати: робив-єси, але не — робиш єси), так наче говорить такий, що ще краще знає, ніж сам Перебендя. То Шевченко так часто в таких випадках уживав цього «єси».

³⁾ роби так, як вони хочуть.

⁴⁾ иньчими словами: роби, як люде хочуть, бо на те вони люде (а ти між ними й від них живеш). «Скачи, враже» — то така в нас поговорка на те, як хто від кого залежний.

Цыганка-гадалка

Акварт. 1841

ДО ОСНОВ'ЯНЕНКА.

Грицько Основ'яненко (1778—1843) — український письменник. Справжнє його прізвище: Квітка, та що родився він ув Основі під Харковом, то назвав себе Основ'яненком. Квітка написав багатьох повістей та оповідань по-українському — та все з життя українських селян-хліборобів (перший на цілу Європу забалакав у повісті про мужика!). Шевченко високо поважав Квітку, ставив його куди вище за себе й, як побачимо з цієї поеми, міркував собі, що він краще може співати про славу й милуле України, ніж сам Шевченко (вчені називають такий погляд, яким поет себе не доцінює — поетичною скромністю). А все це за повісті (Маруся, Сердешна Оксана, Перекотипопле й т. д.) та ще за те, що списані вони українським словом. Бо Шевченко думав собі, що як «наші (козаки, гетьмани, наша колишня слава) на віки пропали», то слава України таки не загине, бо в нас є своє власне українське слово — «наша дума, наша пісня»..

Б'ють пороги; місяць сходить,
Як і перше сходив...
Нема Січі, пронав і той,

Хто всім верховів.
Нема Січі! Очерети
У Дніпра питають:

«Де-то наші діти¹⁾» ділились?
Де вони гуляють?»
Чайка скіглить, літаючи,
Мов за дітьми плаче;
Сонце гріє, вітер віє
На степу козачім.

На тім степу скрізь могили
Стоять та сумують;
Питаються у буйного²⁾):
«Де наші панують?
Де панують, бенкетують?
Де ви забарились?
Вернітеся! Дивітеся:
Жита похилились³⁾,
Де паслися ваші коні,
Де тирса⁴⁾ шуміла,
Де кров Ляха, Татарина
Морем червоніла.
Вернітеся!...»

— „Не вернуться,” —
Загуло, сказала
Синє море: — „не вернуться,
На віки пропали!”
Правда, море, правда, синє:
Такая їх доля!

Не вернуться сподівані,
Не вернеться воля;
Не вернеться козаччина,
Не встануть гетьмани,
Не покриють Україну
Червоні жупани, —
Обідрана, сиротою
Понад Дніпром плаче;
Тяжко, важко сиротині,
А ніхто не бачить,
Тільки ворог, що сміється.
Смійся, лютий враже,
Та не дуже, бо все гине, —
Слава не поляже,
Не поляже, а розкаже,
Що діялось в світі,
Чия правда, чия кривда,
І чиї ми діти.
Наша дума, наша пісня
Не вмере, не загине...
От де, люде, наша слава,
Слава України!
Без золота, без каменю,
Без хитрої мови,
А голосна та правдива,
Як Господа слово.

Чи так, батьку-отамане⁵⁾?
Чи правду співаю?
Ех, як би то... Та що й казати!
Кебети⁶⁾ не маю.

¹⁾ Ці діти очеретів — то Запорозжці, бо ж Січ Запорозька була недоступна, заросла на берегах очеретами!

²⁾ в вітру.

³⁾ Значить так: жита похилились там, де колись козаки билися з Ляхами, Татарами

⁴⁾ степова трава, старе слово, тепер у нас із-московська декуди ковилем її звуть.

⁵⁾ Так поет величає Квітку, як провідника-отамана в письменстві, бо з тих українських письменників, що в тому часі жили, Квітка був найславніший і найбільш талановитий і коло нього купилося ціле письменницьке життя в Харкові. Тим то й заслугував Квітка на це ймення.

⁶⁾ талант, здатність — от тут то та поетична скромність, що, мавляк, у нього немає таланту співати про Україну.

А до того¹⁾ — Московщина,
Кругом чужі люде.
«Не потурай²⁾!» може, скажеш;
Та що з того буде?
Насміються на псалом³⁾ той,
Що виллю сльозами,
Насміються⁴⁾! — Тяжко, батьку,
Жити з ворогами!
Поборовся б і я, може⁵⁾,
Як би малось сили;
Заспівав би, — був голосок,
Та позички ззіли⁶⁾.

Отаке то лихо тяжке,
Батьку ти мій, друже!
Блужу в снагах⁷⁾ та сам собі:
«Ой, не шуми, луже!»
Не втну більше. А ти, батьку,
— Як сам ядоров знаєш, —
Тебе люде поважають,
Добрый голос маєш⁸⁾.
Співай же їм¹⁰⁾, мій голубе,
Про Січ, про могили,

Коли яку насипали,
Кого положили;
Про старину, про те диво¹¹⁾,
Що було, минуло . . .
Утни, батьку, щоб нехотя
На весь світ почули,
Що діялось в Україні,
За що погибала,
За що слава козацькая
На всім світі стала!

¹⁾ додати в думці: тут, де я живу, Московщина (не — Україна, там де Квітка жив: у Харкові).

²⁾ не звертай на це уваги (сказав би Квітка), та я б тебе послухав і співав би, але . . .

³⁾ Псалми укладав жидівський царь Давид і вихваляв у них свого Бога, та за свій народ молився: всі вони сумні та жалібні. Тому Шевченко і свої сумні вірші псалмами звивав — в них про свого бога він співав би — про Україну.

⁴⁾ А що Москалі сміялися з українського слова в письменстві — то відомо, і це відомо було й Шевченкові. Сміялися вони і з Квітчинних творів, і з Шевченкових, та тільки за те, що вони були писані українською мовою.

⁵⁾ Бо Квітка боровся, написавши Москалям у відповідь на їх глузування «Салдацький патрет»; там він їм попросту ось що сказав: «Швець — знай своє шевство, а в кравецтво не мішайся!»

⁶⁾ Пригадати б тільки собі життя Шевченка, 'кому сила його не йшла в позику!

⁷⁾ живучи в Петербурзі.

⁸⁾ Квітку земляки вже добре знали, бо його повісті вийшли були вже в Москві 1834. року.

¹⁰⁾ себто, Українцям, землякам.

¹¹⁾ Старовина, колишнє Україна являється (супроти того, що було за Шевченка) чимось таким гарним, як чудо.

Утні, батьку, орле сизий!
Нехай я заплачу,
Нехай свою Україну
Я ще раз побачу;
Нехай ще раз послухаю,
Як те море грає,

Як дівчина під вербою
«Гриця» заспіває;
Нехай ще раз усміхнеться
Серце на чужині,
Поки ляжу в чужу землю,
В чужій домовині!

(1839)
Петербург.

Смерть Богдана Хмельницького.

Малюнок Т. Шевченка. 1836—1837.

РОЗРИТА МОГИЛА.

Світе тихий, краю милий,
Моя Україно!
За що тебе сплюндрували,
За що, мамо, гинеш?
Чи ти рано до схід сонця
Богу не молилась?
Чи ти діточок непевних ¹⁾
Звичаєм не вчила?
— «Молилась, турбувалась,
День і ніч не спала,
Своїх діток доглядала,

Звичаю навчала.
Виростали мої квіти,
Мої добрі діти, —
Панувала і я колись
На широкому світі.
Панувала... О, Богдане ²⁾
Нерозумний сину!
Подивись тепер на матір,
На свою Вкраїну,
Що, колишучи, співала
Про свою недолю,

¹⁾ хитких, що ще непевно ходять.

²⁾ Відсіля йде продовження попередньої думки: Панувала, але Богдан Хмельницький (гетьман, 1648—1657), мій нерозумний син, віддав мене Переяславською умовою (1654. р.), Москві, а Москва ось що зі мною зробила і що все ще робить — стор. 107. Якби я була знала, що так станеться, я була б його в колисці задушила... Шевченко все за Переяслав відказував на Хмельницького та жалював до нього

Що, співаючи, ридала,
Виглядала волю! . . .
Ой, Богдане, Богданочку!
Як би була знала —
У колисці б придушила,
Під серцем приспала!
Степи мої запродані
Жидові, Німоті¹⁾;
Сини мої на чужині,
На чужій роботі²⁾;
Дніпро, брат мій, висихає,
Мене покидає,
І могили мої милі
Москаль розриває³⁾.
Нехай риє, розкопує,
Не своє шукає . . .
А тим часом перевертні⁴⁾

Нехай підростають,
Та допоможуть Москалеві
Господарювати,
Та з матері полатаму
Сорочку знімати!
Поспішайте ж, недолюдки,
Матір'я катувати!»

На-четверо розкопана
Розрита могила . . .
Чого вони там шукають?
Що там схоронили
Старі батьки?

Ех, як би то . . .
Як би то знайти те⁵⁾,
Що там поховали,
Не плакали б діти,
Мати б не-ридала.

9. X. 1843.
Березань.

¹⁾ За цариці Катерини, зроду Німкені, багацько понаходило Німців на Україну, й їм повіддавано що-найкращі землі. Та ще сама ж цариця своїм любимцям Німцям пороздаровувала десятки тисяч десятин запорозької землі (на самій Хортиці тепер Німці живуть). Багацько землі арендували за часів Шевченка — Жиди. Жидова, Німота — збірні імена, замість: Жиди, Німці.

²⁾ не своїй матері служать, а чужій — Москві.

³⁾ Шевченко дивився на могили як на одиноких свідків слави України, і як їх розкопував московський уряд, щоб докопатися в них старовини, то поетові дуже серце боліло, й він за те дуже нарікав на Москалів

⁴⁾ Це нове покоління українське, панські сини, що то вже жили з московським пануванням; їх дуже гарно змалював поет у «Холодному Ярі», стор. 195.

⁵⁾ У боях за Україну поховали старі батьки в могилах волю України

КАВКАЗ.

(Якову де Бальмену¹⁾)

Кавказ — поема наскрізь політична. У ній поет виступає проти ненаситності московських царів, що стараються як-найбільше країв загартувати та вільні народи, що своїм життям вільним живуть — поневоляти. А Кавказ — це тільки один такий приклад. У кавказській війні пролито дуже багато крові, звичайно, найбільш української, бо Кубанці мусіли безастанно битися з Черкесами, а війна ця тяглась яких п'ядесть років. У 1848. р. війна наново розгорілася (підбито Кавказ у 1859. р.) — і з цього приводу й написав Шевченко «Кавказ», щоб запротестувати проти топтання правди й насилування волі. Рівночасно з тим поет насмішками та кпинами виявляє весь той фальш, в яким усе це робиться: нібито в ім'я просвіти, в ім'я християнства (щоб темних Черкесів просвітити та віру Христову в них завести) — та роз'яснює, яка це буде просвіта та яке християнство, що московський уряд дасть Кавказцям.

Цікаво, що як Шевченко гостро виступив проти поневолення Кавказу, так московський поет Пушкін був гордий із того, що Черкесів б'ють (пор. «Смірісь, Кавказ, ідьот Ермолів» — переможець Кавказу, у його поемі „Кавказський пленник“). Як супроти того гарно слухаються Шевченкові слова: „Борітеся, побореґе!“

Кто даст глази моєй коду
і очам моім істочник слез,
і плаукає день і ноц о
покинемых.

Хто дасть у голову мою
воду, і очам моім джерело
сліз, щоб я день і ніч пла-
кав ва тих, що їх побито.

Іеремія, гл. ІХ, ст. 1.

За горами гори, хмарами повіті,
Засіяні горем, кровію політі;
Зпокон-віку Прометей²⁾
Там орел карає,

Що-день божий довбє рѣбра
Й серце розбиває;
Розбиває, та не вип'є
Живущої крові,

Воно знову оживає,
І сміється знову.
Не змірає душа наша,
Не змірає воля,
І неситий не виоре

На дні моря поля³⁾,
Не скує душі живої
І слова живого,
Не понесє⁴⁾ слави Бога,
Великого Бога.

¹⁾ Яків де Бальмен — приятель Шевченка. Бальмени були поукраїнцями Французи, і один із них, Сергій, що був жонатий із селянкою, робив малюнки до політичних поем Шевченка. Яків Бальмен загинув на Кавказі в бою з Черкесами.

²⁾ У старих Греків було таке оповідання, що, як іще люди не знали вогню, то Прометей — напів бог, напів людина — украв його з неба людям.

³⁾ Бо ж хіба може бути на дні моря поле?

⁴⁾ церковне слово, по нашому — не поганьбить, не опоганить; і не поганьбить слави Бога — що стоїть на сторожі правди й волі.

Не нам на прою ¹⁾ з Тобою стати,
Не нам діла Твої судить:
Нам тільки плакати, плакати, плакати,
І хліб насущний замісить
Кривавим потом і сльозами.
Кати знущаються над нами,
А правда наша п'яна спить ²⁾
Коли вона прокинеться?
Коли одпочити
Ляжеш, Боже, утомлений ³⁾
І нам даси жити?
Ми віруєм Твоїй силі
І Слову живому:
Встане правда, встане воля,
І Тобі одному
Поклоняться всі язики ⁴⁾
Во віки і віки.
А поки-що — течуть ріки,
Криваві ріки! . . .

¹⁾ Пря — суперечка, пор.

²⁾ Вона не загинула, а тільки її обпоїли, і вона з похмілля спить.

³⁾ Бог томиться, борючись із неправдою.

⁴⁾ церковне слово — язик, по нашому стільки, що: народ.

СОН.

М. А. Марковичці

На панщині пшеницю жала;
Втомилася; не спочивать
Пішла в снопи, — пошкандибала
Івана сина годувать.
Воно сповитєє кричало
У холодочку за снопом;

Розповилá, нагодувала,
Попéстила, і ніби сном,
Над сином сідя¹⁾, задрімала.
І сниться їй: той син Іван
І уродливий, і багатий,
Уже засватаний, жонатий,
На вольній²⁾, бачиться, — бо й сам
Уже не панський, а на волі;
І на своїм веселім полі
Удвох собі пшеницю жнуть,
А діточки обід несуть . . .
І усміхнулася, небога.
Прокинулася — нема нічого! . . .
На Йвася глянула, взяла
Його, гарненько сповилá,
І копу дожинать пішла,
Поки не чути ланового

13. VII. 1858.
Петербург.

Марія Марковичка — визначна українська письменниця (1834—1907), що писала під прибраним ім'ям: «Марко Вовчок», дуже гарні оповідання. У цих оповіданнях змальовувала вона чудовим народнім складом і загалом дуже гарною народньою мовою, горе-недолю кріпаків-селян. Як високо поважав її Шевченко, це видно з вірша: «Марку Вовчку», .

¹⁾ Сідя — стара форма: сидючи.

²⁾ з вольною, не-кріпачкою.

Дві дівчини.
Офорт Т. Шевченка, 1858.

ХУСТИНА.

Чи то на те Божа воля?

Чи така їй доля?

Росла в наймах, виростала,

З сиротою покохалась;

Неборак¹⁾, як голуб, з нею,

З безталанною своєю,

Од зіроньки до зіроньки²⁾

Сидять собі у вдівоньки, —

Сидять собі, розмовляють,

Пречистої дожидають.

Діждалися . . .

З Чигирину³⁾

По всій славній Україні

Заревли великі дзвони,

Щоб сідлали хлопці коні,

Щоб мечі-шаблі гострили

Та збирались на весілля,

На веселе погуляння,

На кріваве залицання⁴⁾.

У неділеньку та ранесенько

Сурми-труби виїгравали;

В поход у дорогу славні компанійці⁵⁾

До схід сонечка рушали.

Випровожала вдова свого сина,

Ту єдиную дитину,

Випровожала сестра свого брата,

А сірому — сиротина.

Випровожала: коня напувала

До зірниці із криниці,

Виносила збрую⁶⁾, шаблю золотую

І рушницю-гаківницю⁷⁾,

¹⁾ В Шевченка на цю саму назву є ще такі слова: сірома, сердега, сердешний, бідолаха.

²⁾ від вечірньої зірки до ранішньої

³⁾ як зі столиці України — бо ж зі столиці все виходять накази

⁴⁾ В піснях часто звуть війну — крівавим весіллям; кріваве залицання — до ворога.

⁵⁾ Компанійці — це було наємне військо, що було при гетьмані, щось наче придворна гвардія. Це була кіннота. Перший завів компанійців у себе гетьман Дорошенко (1665—1676).

⁶⁾ Треба відрізнати збрую (те, що вбірав воїтник на себе: панцир, шолом) од зброї (якою воював: рушниця, шабля й т. д.).

⁷⁾ довга рушниця, що з неї стріляли з замків, з фортець, мездір (можджир)

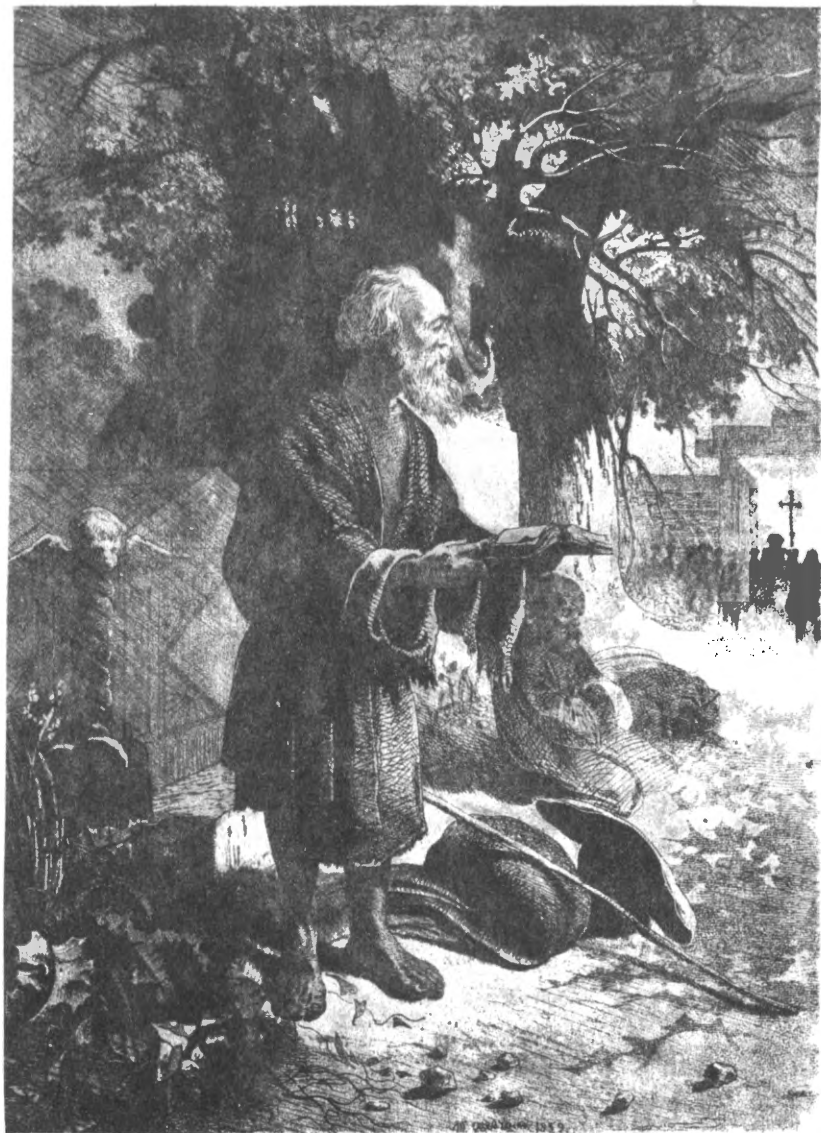
Випровожала три поля, три милі
Прощалася при долині,
Дарувала шиту шовками хустину,
Щоб згадував на чужині.

Ой, хустино-хустиночко,
Мережана-пита!
Тільки її слави козацької —
Сіделечко вкрити!

Вернулася, журилася,
На шлях битий дивилася,
Квітчалася, прибіралась,
Що-день божий сподівалась,
А в неділеньку ходила
Виглядати на могилу.
Мина літо, мина й друге;
А на третє — линуть
Преславнії компанійці
В свою Україну.
Іде військо, іде й друге,
А за третім зтиха
Не дивися, безталанна!
Везуть тобі лихо:
Везуть, труну дубовую,
Китайкою криту,
А за нею з старшиною
Іде, в чорній свиті,

Сам полковник компанійський,
Характерник з Січі;
За ним ідуть есаули
Та плачуть, ідучи.
Несуть пани-есаули
Козацькую зброю —
Панцир битий порубаний,
Шаблю золотую,
Три рушніці-гаківниці
І три самопали
А на зброї... козацькая
Кров позасихала.
Ведуть коня вороного, —
Розбиті копита,
А на йому сіделечко
Хустиною вкрите.

1847
Орська кріпость.

Жебрак на кладовищі. Офорт-акватинта. 1859

Дух истинний, єгоже мир не може прийняти, що не видит єго, виже знає єго.	Дух правди, котрого світ не може прийняти, бо не бачить його, ані знає його.
---	--

Іоан, гл. XIV, ст. 17.

Дивлюся — аж світає,
Край неба палає;
Соловейко в темнім гаї
Сонце зустрічає.

Тихесенько вітер віє,
Степи, лани мріють;
Між ярами над ставами
Верби зеленіють;
Сади рясні похилились,
Тополі по волі
Стоять собі, мов сторожа,
Розмовляють в полі.
І все то те, вся країна,
Повита красою,
Зеленіє, вмивається
Ранньою росою,

Вмивається, красується,
Сонце зустрічає —
І нема тому почину,
І краю немає.
Ніхто його не додбає
І не розруйнує,
І все то те¹⁾...

Душе моя!

Чого ти сумуєш?
Душе моя убогая!
Чого марно плачеш?
Чого тобі шкода?

— «Хибá ти не бачиш?

Хиба ти не чуєш людського плачу?
То глянь, подивися! А я полечу
Високо-високо за синіі хмари:
Немає там власти, немає там кари,
Там сміху людського і плачу не чут²⁾.
Он глянь, — у тім раї, що ти покидаєш³⁾,
Латану свитину з каліки знімають,
З шкурою знімають, — бо нічим обути
Панят недорослих. А он розпинають
Вдову за подушне, а сина кують,
Єдиного сина, єдину дитину,
Єдину надію — в військо оддають,
Бо його, бач, трохи...⁴⁾ А он-де під тином
Опухла дитина голодная мре,
А мати пшеницю на панщині жне.

¹⁾ докінчити б думку так: таке гарне, що тільки тішитись та радуватися — а душа поета сумна.

²⁾ значить — а на землі, що її кидає поет, усе це є: власть (царська, панська), кари, людський сміх і плач...

³⁾ Як порівняти ті нещастя, що їх терплять бідні, закріпощені люде з тим чудовим образом української природи — то вийде дуже великий, як кажуть учені, контраст, себто, різька різниці між одним і другим. Шевченко часто на те вказував, пор. «І виріс я на чужині».

⁴⁾ докінчити думку можна так: бо його, бач, трохи бояться

НЕОФІТИ .

М. С. Щепкіну, на пам'ять 24. грудня, 1857

Неофіти — це перша поема, що її Шевченко склав, покинувши заслання. І її головна думка, і сама поема, і те, чому поет її першу написав після неволі — все це ясне. Головна думка та, що ще її колись мимоходом висловлював поет, н. пр., у «Кавказі»: ніякими муками правди не вб'єш; сама поема — це образ терпіння за правду, й то не так того покоління, що саме йде за неї, а ще більш того, що тої правди довго не розумів, а доходить до повного її розуміння аж після втрати найблизчих йому людей, які за цю правду головою наклали. А що саме «Неофітами» відновлює поет після сьомилітньої недобровільної мовчанки («Москалевої Крилиці» не лічимо, бо таку поему вже раз Шевченко написав був трохи инакше) свою діяльність, то тому, щоб нарочито показати, що ні неволя, ні страшні муки не вбили в нього тих думок, за які цілих десять років так тяжко карався.

Та в «Неофітах», у цьому образку страждань перших християн за свою віру, є декілька натяків на Росію, та на сучасних царів (нових фараонів), та на Сибір, то через те можна додумуватися, що цю поему, може, прикладав Шевченко до України (поет усе і всюди мав на думці рідний край), що думки, порозкидані в «Неофітах» (головно ж: основна думка), являються дальшим ланцюгом тих думок, що їх Шевченко снував про Україну та її визволення (воно рівнозначне з істиною-правдою).

Благословенная в женах
Святая, праведная Мати
Святого Сина на землі!
Не дай в неволі пропадати,
Летучі літа марно тратить,
Скорбящих ¹⁾ радосте! Пошли,
Пошли мені святе слово,
Святої правди голос новий,
І слово розумом святим
І оживи, і просвіти!
І розкажу я людям горе,
Як тая мати ріки — море
Сльозій кровавої ²⁾ лила,
Так як і Ти, і прийняла

В живу душу світ незримий
Твоїйого розп'ятого Сина.
Ти, мати Бога на землі,
Ти сльози матері до краю,
До каплі випила ³⁾. Ридаю,
Молю, ридаючи: пошли,
Подай душі убогій силу ⁴⁾,
Щоб огненно заговорила,
Щоб слово пламенем взялось,
Щоб людям серце розтопило
І на Україні понеслось,
І на Україні святилось
Те слово — Божєє кадило,
Кадило істини ⁵⁾! Амінь.

¹⁾ 'радосте тих, що журбу мають (скорб).

²⁾ у збірному значінні: сліз кривавих.

³⁾ за те і звеличив її поет ув окремій поемі: «Марія», незримий — що його не можна бачити (зріти).

⁴⁾ розумісться: моїй душі убогій (поетовій).

⁵⁾ кадить — славлячи. отже кадило істини: похвала правди, слава правді.

НА ВІЧНУ ПАМ'ЯТЬ КОТЛЯРЕВСЬКОМУ.

Іван Котляревський (род. 1769. р., вмер 1838. р. у Полтаві) — батько нового українського письменства. Він написав книжку: «Енеїда», яку видано 1798. р., і від тієї книжки й почалося пове українське письменство. Бо за ним пішли інші письменники, що теж писали українською мовою. Шевченко дуже високо поважав усіх тих письменників, що перед ним писали по-українському. Бо не тільки Котляревського порівняв він зі соловейком, слава якого «сонцем засіяла» й який ніколи не вмер, але і Кнітку шанував високо і Гребінку. Котляревський написав іще відому нам усім оперету «Наталка Полтавка». І жарт «Москаль Чарівник», але ж слава його — в «Енеїді», про яку згадає Шевченко у другій частині цієї поеми; там уже він виразно каже, хто саме той соловейко, що покинув одиноким гніздечко, а має спротами кнур.

Сонце гріє, вітер віє
З поля на долину;
Над водою гніє з вербою
Червону калину.
На калині одинокі
Гніздечко гоїдає.
А де ж дівся соловейко?
Не питай: не знає¹⁾!
Згадай лихо, — то й байдуже:
Минулось, пропало;
Згадай добре, — серце в'яне,
Чому не осталося²⁾?
Ото ж гляну та й згадаю:
Було, як смеркає,
Защобече на калині³⁾, —
Ніхто не минає:
Чи багатий, кого доля,
Як мати дитину,
Убірає, доглядає, —
Не мине калину;

Чи сирота, що досвіта
Встає працювати, —
Опиниться, послухає,
Мов батько та мати
Розпитують, розмовляють:
Серце б'ється, любо,
І світ божий, як Великдень,
І люде, як люде!
Чи дівчина, що милого
Що-день виглядає,
В'яне, сохне сиротою,
Де дітись, не знає, —
Піде на шлях подивитись,
Поплакати в лози:
Защобече соловейко —
Сохнуть дрібні сльози;
Послухає, усміхнеться,
Піде темним гаєм, —
Ніби з милим розмовляла...
А він, знай, співає,

¹⁾ розуміється: вітер не знає.

²⁾ Це загально сказав поет: коли лихо пропаде, і собі його нагадаєш, — то байдуже, а як щось добре загине (соловейко, Котляревський) — то серце в'яне, жаль серцю, чому воно нас покинуло.

³⁾ соловейко — і далі розповідається про значіння пісні (соловейка, чи поета) і для багача, і для сироти, і для закоханої дівчини: всіх вона розвеселяє

Дім І. П. Котляревського в Полтаві.
Акварель. 1846 р.

Воздвиженський монастир у Полтаві.
Малюнок Т. Шевченка. 1845.

Запеклюю душу злодія не спинить,
Тільки стратить голос, добру не навчить;
Нехай він лютує, поки сам загине,
Поки безголов'я ворон прокричить¹⁾).

Засне долина, на калині
І соловейко задріма.
Повіє вітер по долині,
Пішла дібровою луна;
Луна гуляє, — божжа мова.
Встануть сердеги²⁾ працювать,
Корови підуть по діброві,
Дівчата вийдуть воду брать,
І сонце гляне — рай та й годі!
Верба сміється, свято скрізь!

Було так перш, — тепер дивись:
Сонце гріє, вітер віє
З поля на долину;
Над водою гне з вербою
Червону калину;
На калині одиноке
Гніздечко гойдає.
А де ж дівся соловейко?
Не питай: не знає!

Недавно, недавно³⁾ у нас в Україні
Старий Котляревський отак щебетав;
Замовк неборака, сиротами кинув
І гори і море, де перше вітав,
Де ватагу пройдисвіта⁴⁾
Водив за собою.
Все осталося, все сумує,
Як руїни Трої⁵⁾).

¹⁾ Для злих людей, для злочинців — поети не співають, співання (поезія) тільки для людей, що мають чисте сумління, добрі.

²⁾ бідні люде .

³⁾ Через те недавно, що Котляревський умер саме 29. жовтня 1838. р.

⁴⁾ Пройдисвіт — Еней, його ватага — Троянці, гл. докладніше під дальшою поміткою, під 5.

⁵⁾ Троя — це місто над берегом Дарданелів у Малій Азії. Оповідать, що колись, дуже давніми часами, це місто облягали цілих десять років Греки й, нарешті, занявши, дощенту знищили. Багацько Троянців погинуло, багацько в полон далось, та одному з них, Еневі, поталанило втекти з невеликою дружиною до Італії. Там він оснував нове царство, з якого зчасом виріс могутній Рим. Про блукання Енея та про те, як він нове царство заснував, склав у 1. віці після Христа велику книжку віршами латинський поет Віргілій — а ось Котляревський перевернув цю книжку, «перелицював», як він каже, на україн-

Все сумуз, — тільки слава
Сонцем засіяла;
Не вмере кобзарь, бо на віки
Його привітала.
Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люде;
Поки сонце з неба ссяє,
Тебе не забудуть!

Праведная дүше! Прийми мою мову,
Немудру та щиру, — прийми, привітай!
Не кинь сиротою¹⁾, як кинув діброви,
Прилини до мене хоч на одно слово,
Та про Україну мені заспівай!
Нехай усміхнеться душа на чужині,
Хоч раз усміхнеться, дивлючись, як ти
Всю славу козацьку, за словом єдиним²⁾,
Переніс в убогу хату сироти.
Прилинь, сизий орле, бо я одинокий
Сирота на світі, в чужому краю;
Дивлюся на море широче, глибоке,
Поплив би на той бік³⁾, — човна не дають!
Згадаю Енея, згадаю родину,
Згадаю, — заплачу, як тая дитина;
А хвилі на той бік ідуть та ревуть.
А, може, я й темний, нічого не бачу,
Злая доля, може, по тім боці плаче⁴⁾?
Сироту усюди люде осміють!
Нехай би сміялись, та там море грає,
Там сонце, там місяць ясніше сія,

ський лад. Це власне й є «Енеїда», якою починається нове українське письменство. Енеїда Віргілія твір поважний, а Котляревського Енеїда на око ніби-то смішна, але ж під тим сміхом багатько правди сказав поет (такі були часи, що інакше не можна було!). Одне треба мати на увазі, що всі ті Троянці, «пройдисвіти», про яких співає Котляревський у своїй Енеїді, — не Троянці, а наші ж такі козаки-Запорозжці, що після вруйнування Січі (1775) московською царицею Катериною II., наче ті троянські втікачі, теж шукали собі нової батьківщини. Через те Котляревського «Енеїда» не перерібна яка, а його ж таки твір, та ще де того твір національний — за який Шевченко так високо цінив Котляревського.

¹⁾ мене, як кинув Україну (діброви)

²⁾ тим тільки, що писав українською мовою (не вгадуючи, що й як писав)

³⁾ Той, бік — це Україна, звідкіля його вивіз пан його, й куди йому немає змоги (човна не дають) поїхати. Про ті два боки «моря», що розділяв Україну й Московщину, вгадує поет і в «Катерині», Еней і родина — Українці й Україна.

⁴⁾ може, й на Україні мене (як поета) зустрине така сама (погана) доля, як тут

Там з вітром могила в степу розмовляє,
Там не одинокий був би з нею й я.

Праведная ду́ше! Прийми мою мову,
Немудру та щиру, — прийми, привітай!
Не кинь сиротою, як кинув діброви,
Прилини до мене хоч на одно слово
Та про Україну мені заспівай!

(1838)
Петербург.

Старости.

Офорт Т. Щеголёва. 1844.

ДУМКА.

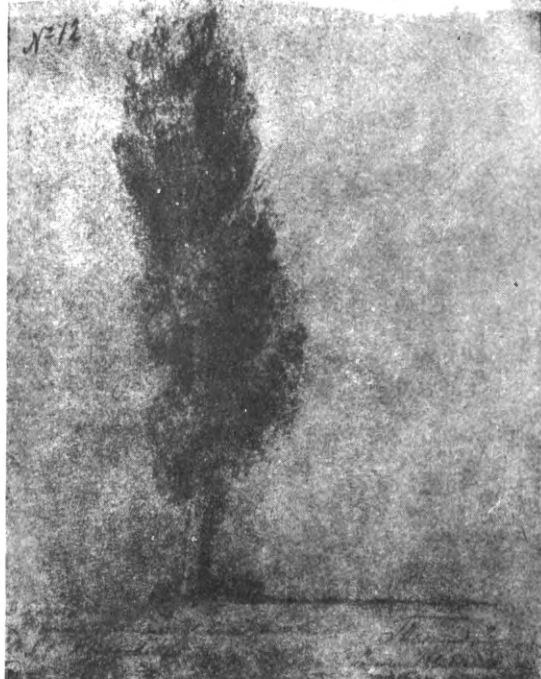
На що мені чорні брови?
На що карі очі?
На що літа молодії,
Веселі, дівочі?

Літа мої молодії
Марно пропадають,
Очі плачуть, чорні брови
Од вітру линяють.

Серце в'яне, нудить світом,
Як пташка без волі.
На що ж мені краса моя,
Коли нема долі?
Тяжко мені сиротою
На сім світі жити:
Свої люде — як чужії,
Ні з ким говорити;
Нема кому розпитати,
Чого плачуть очі?
Нема кому розказати,
Мого серце хоче, —
Чого серце, як голубка,
День і ніч воркує?

Ніхто його не питає,
Не знає, не чує;
Чужі люде не спитають —
Та й на що питати?
Нехай плаче сиротина,
Нехай літа тратить!
Плач же, серце, плачте, очі,
Поки не заснули,
Голосніше, жалібніше,
Щоб вітри почули,
Щоб понесли буйнесенькі
За синєє море —
Чорнявому, зрадливому
На лютеє горе!

(1839)
Петербург.

**«Тополя». Край дороги гне тополю
до самого долу.**

Малюнок Т. Шевченка. 1839.

В Корсуні.

ТРИ ШЛЯХИ.

Ой, три шляхи широкії
Докупи війшлися;
На чужину з України
Браті розійшлися;
Покинули стару матірь,
Той жінку покинув,
А той — сестру, а найменший —
Молоду дівчину.

Посадила стара мати
Три ясені в полі,
А невістка посадила
Високу тополю;
Три явори посадила
Сестра при долині,
А дівчина заручена
Червону калину.

Не прийнялись три ясені,
Тополя всихала,
Повсихали три явори,
Калина зов'яла.
Не вертаються три брати, —
Плаче стара мати,
Плаче жінка з діточками
В нетопленій хаті,
Сестра плаче, йде шукати

Братів на чужину,
А дівчину заручену
Кладуть в домовину . . .

Не вертаються три брати,
По світу блукають,
А три шляхи широкії
Терном заростають.

У травні, 1847.
Петербург, у цитаделі.

Думи мої, думи мої
 Лихо мені з вами!
 На що стали на папері
 Сумними рядами?
 Чом вас вітер не розвіяв
 В степу, як пилину?
 Чом вас лихо не приспало,
 Як свою дитину

Думи мої, думи мої,
 Квіти мої, діти!
 Виростав вас, доглядав вас, —
 Де ж мені вас діти?
 В Україну ідїть, діти,
 В нашу Україну,
 Попід тинню сиротами,
 А я — тут загину.
 Там знайдете щире серце
 І слово ласкаве,
 Там знайдете щиру правду,
 А ще, може, й славу...

Привітай же, моя ненько,
 Моя Україно,
 Моїх діток нерозумних
 Як свою дитину!

(1839)
 Петербург.

Обніміте ж, брати мої ,
Найменшого брата ¹⁾, —
Нехай мати усміхнеться,
Заплакана мати!
Благословіть дітей своїх
Твердими руками ²⁾,
І обмитих ³⁾ поцілуйте
Вольними устами!
І забудеться срамотня ⁴⁾
Давня година,
І оживе добра слава,
Слава України,
І світ ясний, невечерній ⁵⁾
Новий засіє . . .
Обніміться ж, браті мої,
Молю вас, благаяю!

14. XII. 1845.

В'юнища.

¹⁾ селянина-кріпака.

²⁾ а не дурить, що вони на те тільки, щоб панувать; твердими руками знаючи, що робите!

³⁾ з брехні, з неправди

та, що сором приносила, ганебна.

⁵⁾ світло ясне, не таке, що над вечером, не таке, що гасне

Схаменіться, недолюдки
Діти юродиві ¹⁾!
Подивіться на рай тихий,
На свою Вкраїну;
Полюбіте щирим серцем
Велику руїну ²⁾!
Розкуйтеся ³⁾ братайтесь ⁴⁾!
У чужому краю
Не шукайте, не питайте

Того, що немає
І на небі, а не тільки
На чужому полі...
В своїй хаті — своя правда,
І сила, і воля!

Нема на світі ⁵⁾ України,
Немає другого Дніпра;
А ви претесь на чужину
Шукати доброго добра,

Схаменіться! Будьте люде,
Бо лихо вам буде:
Розкуйтесь незабаром

Заковані люде;
Настане суд! Заговорить
І Дніпро, і гори ⁶⁾,
І потече сто ріками
Кров у синє море
Дітей ваших ⁷⁾...

¹⁾ дурненькі, тут: нерозумні, безглузді

²⁾ З України — тепер велика руїна, та любіть у ній не тільки те, що гарне але любіть такою, як вона тепер.

³⁾ розкуйтеся з темноти, в якій живе

⁴⁾ На Україні, і то як слід, а не на словах,

⁵⁾ розуміється: другої України, другого такого тихого раю.

⁶⁾ На тому суді стане свідком: Дніпро й гори, що над Дніпром — ціла Україна стане проти вас.

СЕСТРИ

Минаючи убогі села
Понаддніпрянські невеселі,
Я думав: «де ж я прихилюсь
І де подінуся на світі?»
І сниться сон мені: дивлюсь,
В садочку, квітами повита,

На пригорі собі стоїть,
Неначе дівчина, хатина.
Дніпро геть-геть собі розкинувсь,
Сіяє батько¹⁾ та горить.
Дивлюсь: у темному садочку,
Під вишнею у холодочку,

Моя єдина сестра,
Многострадальна святая,
Неначе в раї спочиває,
Та зза широкого Дніпра
Мене, небога, виглядає.

І їй здається: виринає
Зза хвилі човен, доплива
І в хвилі човен порина . . .

— «Мій братіку! Моя ти доле!»
І ми прокинулися: ти
На панщині, а я — в неволі !...

Отак нам довелося йти
Ще змалечку колючу ниву²⁾!
Молися, сестро! Будем живі,
То Бог допоможе перейти.

20. VII. 1859.
Черкаси.

¹⁾ Дніпро .

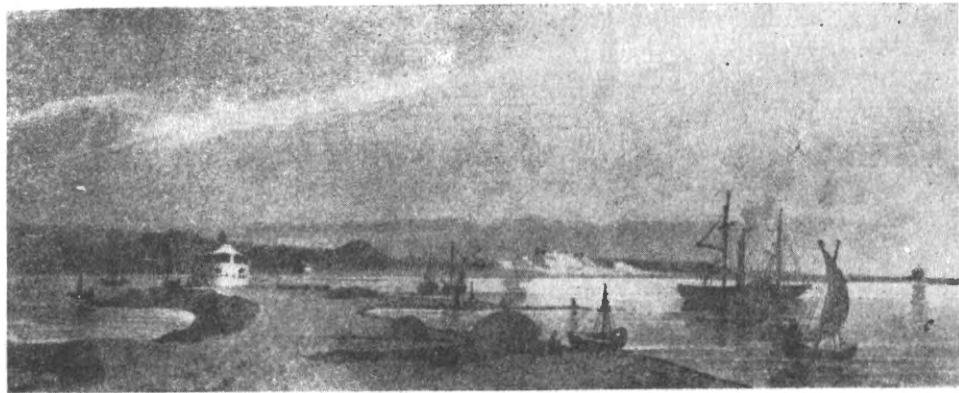
²⁾ Це сестра Шевченкова Ярина, що до неї навідався поет літком 1859. р.; вона була вже вдовою, чоловік її, сільський маляр Бойко, помер, покинувши їй трое діточок.

Ой, гляну я, подивлюся
На той степ, на поле:
Чи не дасть Бог милосердий
Хоч на старість волі?
Пішов би я в Україну,
Пішов би додому:
Там би мене привітали,
Зраділи б старому;

Там би я спочив хоч мало,
Молившися Богу;
Там би я . . . та шкода її гадки:
Не буде нічого! . . .
Як же його у певолі
Жити без надії?
Навчіть мене, люде добрі,
А то одурію!

1848.

Орська кріпость.

Новопетровське укріплення з моря.

Малюнок Т. Шевченка. 1856—1857.

Буває, иноді старій
Не знає сам, чого зрадіє,
Неначе стане молодій
І заспіває, як уміє;
І стане ясно перед ним
Надія ангелом святим,
І зоря, молодість його,
Вітає весело над ним!
Що ж се зробилося з старим?
Чого зрадів оце? Того,
Що, бачите, старий подумав

Добро́ якесь комусь зробіть.
А що ж, як зробіть? Добре жить
Тому, чия душа і дума
Добро навчилася любить:
Нераз такому любо стане,
Нераз барвінком зацвіте, —
Отак, буває, в темну яму
Святе сонечко загляне,
І в темній ямі, як на те,
Зелена травка поросте.

1849.

Кос-Арал.

Почаївська Лавра із заходу (рисунок Т. Шевченка).

Склея «Монах».
Малюнок Т. Шевченка. 1853.

Мене по волі і неволі
Носило всюди; принесло

На старість ледве і додому
Веселеє колись село
Чомусь тепер мені старому
Здавалось темним і німим,
Таким, як я тепер, старим.
І бачиться, в селі убогим —
(Мені так бачиться) — нічого
Не виросло і не згнило,
Таке собі, як і було:
І яр, і поле, і тополі,
І над криницею верба
Нагнулася, як та журба

В далекій, самотній неволі;
Ставок, гребелька і вітряк
Зза гаю крилами махає;
І дуб зелений, мов козак
Із гаю вийшов та й гуляє
Попід горою; по горі
Садочок темний, а в садочку
Лежать собі у холодочку,
Мов у раю, мої старі.

Хрести дубові посхилялись,
Слова дощем позаливались . . .
І не дощем, і не слова
Гладесенько Сатурн стирає¹⁾! . . .
Нехай з свяtimi спочивають
Мої старії! . . .

¹⁾ Сатурн, у Греків Кронос — найдавніший римський бог, бог часу. От і через те слова: «Сатурн не дощем, і не слова стирає» значить — «час стирає все гладесенько, все з часом істирається».

Межигірський монастир.
Малюнок Т. Шевченка. 1843.

На околиці.
Малюнок Т. Шевченка. 1845.

Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні,
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині —
Однаковісінько мені!

В неволі виріс між чужими,

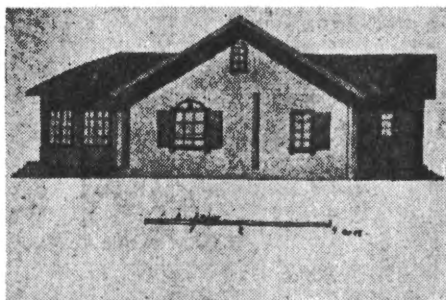
І, не оплаканий своїми,
В неволі, плачучи, умру,
І все з собою заберу,
Малого сліду не покину
На нашій славній Україні,
На нашій — не своїй землі
І не пом'яне батько з сином,

Не скаже синові: «Молись,
Молися, сину! За Україну
Його замучили колись.»

Мені однаково, чи буде
Той син молитися, чи ні...

Та не однаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її окраденую збудять ...
Ох, не однаково мені!

У травні, 1847.
Петербург, у цитаделі.

**Проект поетового дому над Дніпром
зроблений самим Шевченком.
(Вид дому з причілка північна сторона).**

**Первісний вигляд могили Т. Шевченка.
Фото. 1861.**

А я так мало, небагато
 Благав у Бога: тільки хату,
 Одну хатиночку в гаю,
 Та дві тополі коло неї,
 Та безталанну мою,
 Мою Оксаночку , щоб з нею
 Удвох дивитися з гори
 На Дніпр широкий, на яри,
 Та на лани золотополі,
 Та на високі могили, —
 Дивитись, думати, гадать:

Коли-то їх понасипали?
 Кого там люде поховали?
 І вдвох тихенько заспівать
 Ту думу сумную, днедавню ,
 Про лицаря, того гетьмана,
 Що на огні Ляхи спекли
 А потім би з гори зійшли,
 Понад Дніпром у темнім гаї
 Гуляли б, поки не смеркає,
 Поки мир божий не засне,
 Поки з вечірньою зорькою
 Не зійде місяць над горою,
 Туман на лан не прожене.
 Ми б подивились, помолились,
 І, розмовляючи, пішли б
 Вечеряти в свою хатину.

Я тільки хаточки в тім раї
 Благав, і досі ще благаю,
 Щоб хоч умерти на Дніпрі,
 Хоч на малесенькій горі.

1850.
 Оренбург.

Тріо.
Малюнок Т. Шевченка. 1851.

Хлопець натурник, що дримає.
З академічних студій.

Шхуни «Константин» та «Михаїл».
Малюнок Т. Шевченка. 1848.

Т. П. МЕЧЕНКО
1890-1910 гг.

Портрет Е. В. Кейкуатовой. Олив. 1847 г.

Як умиру ти поховайте
Меня на могили
Серед стісту широкого
Навкривши мамин,
Щоб лани широкополі,
И дніпро, и кручі
Було видно; було чути
Як раве ревучий,
Як поїхав в Україну
Усміхне море
Крові вірагу... отойди й
И лани и гори
Все покажи, и покажи
До самого Бога
Моніти, ...
Поховайте, табетайте,
Кайдани порвіть.
И вранню злого кровцю
Волю окротите.
И мене в сімби великіи
Із сімби волюї новій
Незабудете поминувати
Нежитье тихились словами.

23
доп. 1/2
1875
в. Шевченко

Автограф „Заповіту” Т. Шевченка.

Жандарми на могилі Т. Шевченка.
Фото. 1914.

Сучасне село Шевченкове.
Куртина І. Лисенка. 1957.

ЗАПОВІТ.

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Україні милій:
Щоб лани широкополі
І Дніпро, і кручі ¹⁾
Було видно, — було чути,
Як реве ревучий ²⁾

Як понесе ³⁾ з України
У синєє море

Кров ворожу, — отоді я
І лани, і гори —
Все покину і полину
До самого Бога
Молитися.

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте,
І вражою, злою кров'ю
Волю окропіте!

І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим, тихим словом!

25. XII. 1845.
Переяслав.

¹⁾ круті гори над Дніпром.

²⁾ Дніпро — пороги б'ють, ревуть.

³⁾ То так, як ми кажемо: несе мене світами, нема сказано: що, неособово — якась сила, а яка — не знати! Та ясно з останнього уступа, що це тільки ми самі маємо це зробити!

	Стор.
1. Автопортрет (Офорт 1860 р.)	5
2. Смерть Спасителя	10
3. У В'юнищі	14
4. Андруші	14
5. Мапа України і тих місцевостей, де Шевченко перебував	18
6. Вознесенський собор у Переяславі	22
7. В Густині	22
8. Укріплення Раїм. Внутрішній вигляд	26
9. Чигирин з Суботівського шляху	30
10. Чигиринський дівочий монастир	30
11. Невольник (Сліпий)	32
12. Гамалія	36
13. Богданова Церква в Суботіві	44
14. Дари в Чигирині 1849 року	46
15. Могили в Суботіві	46
16. Циганка — ворожка	50
17. Смерть Богдана Хмельницького	54
18. Дві Дівчини	59
19. Жебрак на кладовищі	62
20. Будинок Котляревського в Полтаві	66
21. Воздвиженський монастир у Полтаві	66
22. Старости	70
23. Тополя	72
24. В Корсуні	72
25. Новопетровське укріплення	79
26. Почаївська Лавра із Заходу	80
27. Скеля "Монах"	80
28. Межигірський монастир	82
29. На околиці	82
30. Проект поетового дому нал Дніпром	84
31. Первісний вигляд могили (фото)	84
32. "Тріо"	86
33. Мис Тюк — Карагай	86
34. Хлопчик — натурщик	87
35. Шхуна: "Константин" та "Михаїл"	87
36. Король Лір	88
37. Портрет кн. Є. В. Кейкуатової	88
38. Автограф "Заповіту"	89
39. Жандарми на могилі Т. Шевченка	90
40. Сучасне село Шевченкове	90

Т. Шевченко не лише неперевершений поет, але й знаменитий артист-маляр.

Під сучасну пору відомо про 1200 його малюнків, з того знайдених коло 900.

Мистецька спадщина Т. Шевченка різнородна. Він портретист, пейзажист, ілюстратор книжок, оформист, іконописець і архітект.

Перший малюнок Т. Шевченко виконав у 1829 році, коли він мав 15 років. В 1837 р. Шевченко відвідував школу "Товариства заохочення художників". У цій добі намальовано ним: "Смерть Б. Хмельницького" (стор. 54), "Смерть Олега князя...", "Портрет Гребінки" і др. В Академії Малярства в Петербурзі Шевченко перебував 7 років. За малюнки: "Борець", "Сирітка хлопчик..." і "Циганка-ворожка" (стор. 50) дістав срібні медалі.

Як пейзажист, Шевченко, крім краєвидів "У В'юниші", "Андруші", "В Корсуні", "В Густині", "На околиці" (стор. 22, 72, 82), малював сцени з народного життя: "Старости" (стор. 70) і др. За шість малюнків "Живописна Україна" дістав нагороду. Більшість пейзажів пов'язані з історичними пам'ятниками, як будова церков, руїни будівель і др.: "Чигирин з Суботівського шляху" (стор. 30), "Богданова церква в Суботіві" (стор. 44), "Будинок Котляревського" (стор. 66), "Могили в Суботіві" (стор. 46) та інші. На заслання Шевченка як маляра брали до різних наукових експедицій. Зроблено ним 129 малюнків краєвидів: "Скеля Монах" (ст. 80), "Мис Тюк-Караган" (стор. 86), Шхуна-"Константин" (стор. 87), "Укріплення Раїм" (стор. 26) і др. У Новопетровському укріпленні Шевченко намалював 179 творів: "Трію" (ст. 86), "Новопетровське укріплення" (стор. 79) і др. Загально на заслання Шевченко виконав 539 малюнків.

Шевченко перший почав офортову техніку гальванопластики (різьба на сталі й міді). Репродукуємо його малюнки: "Жебрак на кладовищу" (стор. 62), "Дві дівчини" (ст. 59), "Король Лір" (стор. 88), що був уміщений у німецькому виданні, і другі.

Шевченко робив портрети різною технікою. Найкращим з олійних малюнків вважають портрет кн. Є. Кейкуатової (ст. 88), Горленко, Маєвської, олівцем — Щепкіна, свої автопортрети і др. Нотовано 127 портретів. Підчас праці в Археологічній Комісії Шевченко намалював багато різних церков,

як "Вознесенський Собор у Переяславі", (стор. 22), "Чигиринський Дівочий Монастир" (стор. 30), "Воздвиженський монастир у Полтаві" (стор. 66), "Почаївська Лавра" (стор. 80), "Межигірський монастир" (стор. 82), і др.

Шевченко малював також ікони: "Смерть Спасителя" (стор. 10), "Св. Петро в темниці" і др.

До архітектурних малюнків належать пляни хати над Дніпром (стор. 84), барельєфи — "Голова Ісуса Христа" та надгробник з каменя на могилі сина команданта укріплення.

Чимало ілюстрацій виконав Шевченко до різних книжок. До власних поезій відомі: "Утоплена", "Сліпа", "Невольник" (стор. 32) і другі.

Л. Б.

УКРАЇНЬСЬКА МОЛОДЕ! (*)

З нагоди проголошення Шевченківського Року, українська зорганізована молодь міста Клівленду вшановує 100-ту річницю смерті національного пророка і генія українського народу Тараса Шевченка і з цього приводу виносить своє палке звернення до широких кіл усієї української молоді клівлендської метрополії.

Творчий, життєвий шлях великого сина Укарїни від ранньої молодости до останнього віддиху, це тернистий шлях боротьби за найвищі ідеали народу — нації, за ідеали волі, правди і справедливости.

В часи найлютішої, чорної реакції московського окупанта, Україна заснула — здавалося — сном безнадійности. Московські самодержії повернули Україну під свою кормигу, зробили її своєю колонією.

Здавалося, що український нарід завмер...

Але український нарід безсмертний. Із його вічно творчого, вічно живущого духу зродився орел, зродився мітичний Фенікс, суворий месник за незліченні кривди народу, новий борець силою свого поетичного Слова.

Горіючи великою любов'ю до свого народу, він — Тарас Шевченко — вдихнув свого цілющого, животворного духа в мертве — здавалося — тіло українського народу.

Скипівши вогнем ненависти до національної та соціальної несправедливости, до московського імперіялізму та ко-

(* Відозва Координаційного Шевченківського Комітету восьми молодечих організацій, що її видано кількома накладми, також в англійському перекладі.

лоніялізму, Шевченко перетворив своїм титанічним Словом заперлу масу народу в модерну націю з могутньою потенційною силою розбити московську "тюрму народів" і створити власне, незалежне, самостійне державне життя.

Сто років ділить нас, як Шевченко відійшов від нас, але думи Його й ідеали залишилися вічним майном і дороговказом на шляху до визволення, а для людства пересторогою, що воля, правда і справедливість для всіх народів є єдині та неподільні.

Українська молодь на землі Вашингтона в своїй підсвідомості відчуває силу безсмертного Кобзаря, але під впливом матеріялістичних доктрин і в погоні за легким та вигідним життям часто сприймає Шевченка тільки принагідно й поверховно. В неї брак сили, охоти й терпеливості вглибитися в ті безсмертні ідеали, які залишив у спадщині український Геній у своїй національній евангелії — в "Кобзарі".

Тому українська зорганізована молодь, несучи поклін Великому Пророкові, ставить собі за завдання: в шевченківському році не тільки відзначити 100-ту річницю смерті Шевченка своїми академіями, але пройти наскрізь Його творчість, вглибитися в безсмертне джерело живого корму для нашої душі.

Хай цей шевченківський рік буде роком посиленої праці української молоді над собою. Змобілізуймо широкі кола всієї української молоді, яка губиться серед моря чужини, до зорганізованого життя: в Рідних Школах, у Молодечих Організаціях та в Студентських Товариствах.

Ширім разом ідеї Шевченка серед американського світу в "гайсулах", університетах, голосім про небезпеку комуністично-московського імперіялізму й колоніялізму, про небезпеку більшовицького безбожництва й атеїзму, щоб тим чином — за Божим благословенням — допомогти нашому Українському Народові здобути Храм Волі в незалежній Державі, а тим самим сповнити заповіді Великого Кобзаря:

"Вставайте, кайдани порвіте..."

Клівленд, 10. березня 1961 року.

Ліга Української Молоді Північної Америки
Молодь Рідної Школи Українських Православних Парохій
Молодь Школи Українознавства Т-ва "Рідна Школа"
Молодь Українського Музичного Інституту
Об'єднання Демократичної Української Молоді
Організація Української Молоді "Пласт"
Спілка Української Молоді Америки
Українсько-Американське Студентське Т-во ім. А. Коцка

Молодь Шевченкові	3
1. Учїтеся, брати мої! (До мертвих і живих...)	5
2. І золотої й дорогої...	6
3. І досі сниться: під горою...	7
4. Давно те діялось! (А. О. Козачковському)	8
5. Мені тринадцятий минуло...	9
6. Все упованіє мое... (Марія)	11
7. У нашім раї, на землі... (Матері)	12
8. Літа минають... (Матері)	13
9. Село! І серце одпочине... (Княжна)	15
10. Садок вишневий коло хати... (Вечір)	16
11. Реве та стогне Дніпр широкий... (Причинна)	17
12. Над Дніпровою сагою...	19
13. Сонце заходить, гори чорніють...	20
14. Ой, діброво, темний гаю...	21
15. Гори мої високії... (Сон)	23
16. За сонцем хмаронька пливе...	24
17. Тече вода з-під явора...	25
18. Неначе злодій, поза валами... (А. О. Козачковському)	26
19. Ми в-осени таки похожі...	28
20. Заспіваю — море грає... (Гайдамаки)	29
21. Ще на Україні... (Невольник) —	33
22. Гамалія	36
23. У неділеньку у святую... (Вибір гетьмана)	42
24. Суботів	44
25. Перебендя	47
26. До Основ'яненка.	50
27. Розрита могила	54
28. Кавказ. (Уривок)	56
29. На панщині пшеницю жала... (Сон)	58
30. Хустина.	60
31. У всякого своя доля... (Сон)	63
32. Благословенная в женах... (Неофіти)	64
33. На вічну пам'ять Котляревському.	65
34. Думка.	71
35. Три шляхи.	73
36. Думи мої, думи мої... (Заспів)	74
37. До мертвих і живих... (Уривок)	75
38. Сестрі.	77
39. Ой, гляну я, подивлюся...	78
40. Буває иноді старий...	79
41. Мені по волі і неволі...	81
42. Мені однаково, чи буду я жити в Україні...	83
43. А я так мало, небагато...	85
44. Заповіт. (Як умру...)	91
45. Список малюнків	92
46. Дещо про малюнки Т. Шевченка	93
47. Відозва "Українська Молоде!"	94

Видання цього популярного й дешевого "Кобзаря", через незалежні від нас причини, було дуже прискіплене. Тому знайшлося в ньому чимало недотягнень. З головніших - це невиразне репродукування малюнків та деяких написів під ними /стор.22, 32, 46, 50, 66, 70, 82, 87/. Опущено малюнок "Мис Ток-Карагай" на ст.86. Під малюнком на ст.50 має бути напис: "Циганка-ворожка". Друкарня помістила деякі малюнки не зменшивши бажаного розміру - ст. 5, 50. Мапа /ст.18/ і малюнок на ст.70 мають обернені до середини книжки. За всі ці недотягнення й декілька правописних похибок перепрошує
Видавництво.

Учітєся, брати мої!
Думайте, читайте,
І чужому научайтєсь, —
Свого не цурайтєсь!

(Т. Шевченко)